

VITENSKAPELIG
HØYSKOLE
Norwegian School of
Theology, Religion and Society

Hvordan kan gudstjenesten bli en arena for fellesskap på tvers av kulturer?

En empirisk undersøkelse av gudstjenestep praksis i flerkulturelle kontekster, i lys
av teorier om diakonal ekklesiologi og sosial kapital.

Signe-Lisa Minnesjord Fevang

Veileder

Sturla Johan Stålsett

MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn,

AVH5070: Masteroppgave i diakoni (30 ECTS), vår 2023

Antall ord: 24 598

Forord

Det er veldig rart og helt fantastisk å være ferdig! Tusen takk til alle som har hjulpet meg på ulike måter gjennom denne lange skriveprosessen. Noen av dere vet selv hvem dere er, andre vet det ikke. Du som for lenge siden satte meg på sporet av temaet. Alle dere som jeg får feire gudstjeneste sammen med. Dere jeg pratet med i forkant av skrivingen, som gav meg viktige pekepinner på hva som var verdt å undersøke. Alle dere som hjalp meg å finne informanter. Og ikke minst: Dere informanter! Uten dere hadde denne oppgaven ikke blitt noen ting. Tusen, tusen takk for at dere gav av deres tid og engasjement og for at dere modig delte erfaringer og refleksjoner. Jeg har lært mye av dere. Jeg håper jeg har klart å forvalte det dere har delt med respekt og redelighet.

Tusen takk til veileder ved MF, Sturla J. Stålsett, for engasjerte innspill, grundige tilbakemeldinger og kloke refleksjoner. Takk for at du hadde tro på prosjektet hele veien og for din smittende ro. Takk til IT-avdelinga ved MF, for nyttig hjelp. En stor takk også til alle lærere ved MF og VID, for stort engasjement og to lærerike år! Og tusen takk til alle gode medstudenter! En spesiell takk til Anna, for delte sorger og gleder gjennom siste våren på lesesalen og i kantina. Det betydde så mye! Den siste tiden alene ble ikke den samme.

Det er så mange som har oppmuntret meg underveis og helt inn til siste slutt; venner, familie, kollegaer og andre. Tusen takk til hver og en!

Sammendrag

Denne studien undersøker følgende problemstilling: Hvordan erfares gudstjenesten som et integrerende fellesskap på tvers av kulturer, og hvilke innsikter kan dette gi til en diakonal gudstjenestep praksis i en flerkulturell kontekst? Følgende forskningsspørsmål har styrt arbeidet: Hvilke ekklesiologiske og diakonivitenskapelige grunner kan finnes for å arbeide for gudstjenestefellesskap på tvers av kulturer? Hva har deltakelsen i gudstjenesten i kristne menigheter å si for utvikling av ulike sider ved sosial kapital? Og til sist: Hvilke faktorer er viktige for flerkulturelle og multietniske gudstjenestefellesskap? Problemstillingen og forskningsspørsmålene belyses ut fra teorier om diakonal ekklesiologi og sosial kapital. Jeg har utført kvalitative intervjuer av 14 unge voksne som selv har innvandret til Norge eller som har foreldre som har innvandret. Informantene tilhører en internasjonal menighet, en migrantmenighet, to menigheter fra ulike frikirkesamfunn i Norge og to menigheter i Den norske kirke.

Det kommer fram at informantenes erfaringer med gudstjenesten er ulike. De gudstjenestefellesskapene som består av mennesker med ulike kulturelle og etniske bakgrunner erfares som mest integrerende. Her er det rom for fleksibilitet og ulike tradisjoner i utformingen av gudstjenesten. Materialet tyder på at de som er nesten alene om å ha minoritetsbakgrunn, i et fellesskap preget av majoritetsbefolkningen, i mye mindre grad erfarer at den kristne troen er noe som gir fellesskap på tvers. Flere erfarer at forskjeller knyttet til blant annet stil og tradisjon i gudstjenesten og forventninger til de sosiale relasjonene skaper avstand. Tilhørighet til slike fellesskap kan allikevel oppleves som en fordel når det gjelder integrering i majoritetssamfunnet. Tilhørigheten og fellesskapet i migrantmenigheten trer fram som svært betydningsfullt, også for de av informantene som er oppvokst i Norge. Å anerkjenne betydningen av denne typen fellesskap er en av innsiktene til en diakonal gudstjenestep praksis og videre betydningen av relasjoner i gudstjenestefellesskapet. En annen innsikt er at det finnes gode grunner for å jobbe for gudstjenestefellesskap på tvers av kulturer, som kan være av særlig betydning for unge med en krysskulturell bakgrunn. Noen stikkord for et slikt målrettet gudstjenestearbeid er gjensidig tilpasning, involvering, representativitet og likeverdig samarbeid.

Innholdsfortegnelse

1	Introduksjon	1
1.1	Innledning	1
1.1.1	Problemstilling	2
1.2	Faglig motivasjon	2
1.3	Forskningskontekst	4
1.3.1	Kristne migranter og migrantmenigheter	4
1.3.2	Sosial kapital, integrering og trossamfunn	5
1.3.3	Kirken i et multietnisk samfunn	6
1.4	Aktuell diakoniforståelse	6
1.4.1	Conviviality	7
1.5	Begreper	7
1.5.1	Om informantene	7
1.5.2	Flerkulturell og multietnisk	8
1.5.3	Integrering	9
1.5.4	Migrantmenighet	9
1.5.5	«Norsk», minoritet og majoritet	10
1.5.6	Gudstjenesten og kirken	10
2	Teoretiske perspektiver	11
Del 1:	Gudstjenestens fellesskap i diakonalt perspektiv	11
2.1	Innledning	11
2.2	Kirken: Forsamlingen av de troende	11
2.2.1	Et mangfoldig fellesskap	12
2.3	Koinonia	12
2.4	Gudstjenesten som diakoni	13

2.4.1	Enkelhet.....	14
2.4.2	Vi og dem	15
2.4.3	Relasjoner.....	15
2.5	Conviviality	16
2.6	Multietniske fellesskap	17
2.7	Krysskulturell bakgrunn	18
2.8	Aktuell analyse	19
Del 2:	Sosial kapital	20
2.9	Hva er sosial kapital?.....	20
2.9.1	Sammenbindende og brobyggende sosial kapital	21
2.9.2	Individnivå og samfunnsnivå	21
2.9.3	Innvandring og sosial kapital	22
2.9.4	Sivilsamfunnets betydning	23
3	Metode.....	25
3.1	Forskningsdesign	25
3.1.1	Kvalitativt intervju	25
3.1.2	Utvalg	26
3.1.3	Individuelle intervjuer og grupper.....	27
3.2	Intervjusituasjonen.....	28
3.3	Forskningsetikk	30
3.3.1	Informert samtykke	30
3.3.2	Konfidensialitet	31
3.3.3	Konsekvenser av å delta	32
3.4	Analytisk tilnærming	32
3.5	Reliabilitet og validitet	33
4	Presentasjon av funn.....	34
Del 1:	Hvorfor feire gudstjeneste sammen?	34

4.1	Å tilhøre flere kulturer	35
4.1.1	Mellom ulike fellesskap	35
4.2	Å kjenne seg igjen	36
4.3	Fellesskap på tvers av ulikheter – verdifullt i seg selv	37
4.4	Speile samfunnet og fremtiden	39
4.5	Forhold til samfunnet og nettverk	39
4.6	Når fellesskapet utfordres	40
4.6.1	Opplevelser av avstand.....	41
4.6.2	Eksotisering.....	42
4.6.3	Rasisme	42
4.7	«Like» fellesskap.....	43
Del 2: Hvordan feire gudstjeneste sammen?.....		44
4.8	Praksiser som bygger fellesskap.....	44
4.8.1	Språk.....	45
4.8.2	Åpenhet for ulike tradisjoner.....	45
4.8.3	Sosialt fellesskap	46
4.9	Kirkekultur og gjensidig tilpasning	47
4.9.1	Vilje og ledelse.....	47
4.9.2	Deltakelse og representativitet	48
4.10	Oppsummering av funn.....	49
5	Drøfting	50
Del 1: «Fordi vi har samme religion og samme Gud».		50
5.1	Gudvillet	50
5.2	Krysskulturelt trosfellesskap	51
5.2.1	Gjenkjennelse	52
5.3	Betydning for brobyggende sosial kapital	53
5.3.1	Fellesskap på tvers	53

Del 2: «Visjonen må ligge i begge»	54
5.4 Praksiser som bygger fellesskap	54
5.4.1 Språk.....	54
5.4.2 Gudstjenestens kontekst	55
5.4.3 Åpenhet for ulike tradisjoner.....	56
5.5 Sosiale relasjoner: Sammenbindende sosial kapital	57
5.5.1 Det «like» fellesskapet møter behov	57
5.5.2 Å være kjent fra et annet perspektiv.....	59
5.6 Kirkekultur.....	60
5.6.1 Gjensidighet	60
5.6.2 Representativitet.....	61
5.7 Når fellesskapet utfordres: «Det er ikke vanlig at de inviterer utlendinger hjem»....	61
5.7.1 «Hvorfor skal jeg gå i en norsk kirke?»: Opplevelser av avstand.....	61
5.7.2 Motstemmer som mangler.....	62
5.8 Oppsummering drøfting	64
6 Konklusjon	65
7 Litteratur.....	68
8 Vedlegg	75
8.1 Vedlegg 1, Intervjuguide	75
8.2 Vedlegg 2, Godkjenning fra Sikt.....	79
8.3 Vedlegg 3, Informasjonsskriv og samtykkeerklæring.....	81

1 Introduksjon

1.1 Innledning

Jeg er på besøk i en internasjonal menighet i Oslo. Over 90% av deltakerne her ser ut til å ha en afrikansk bakgrunn. Jeg skiller meg tydelig ut med min lyse hud.¹ I mange andre menigheter er det motsatt. Noe av det samme ser vi generelt i Oslo by; i bosettingsmønster, skoler og nærmiljøer. Ljunggren skriver i boka «Oslo: Ulikhetenes by»: «Enten en bor i øst eller vest så er det relativt stor sannsynlighet for at de som bor i nærheten ligner en selv, både i utseende, ressurstilgang, holdninger og erfaringer» (2017, s. 13). Det kan være naturlig for oss mennesker å trekkes mot de som likner mest på oss selv. Men hva gjør det på sikt med våre lokalsamfunn? Selv om vi holder konfesjonelle skiller utenfor er det i kirkene også skiller knyttet til språk, etnisitet og kulturbakgrunn. Dette til tross for at tilhørighet til kristen tro er en fellesnevner for mennesker fra hele verden. Kan den kristne troen i større grad brukes som et utgangspunkt for å bygge fellesskap på tvers av kulturelle, språklige og etniske bakgrunner? Det spørsmålet er noe av motivasjonen bak dette prosjektet. Videre hadde jeg lyst til å utforske om slike fellesskap kan ha en positiv betydning i et samfunnsperspektiv. Det finnes mange menigheter i ulike lokalmiljøer som hver dag bygger slike fellesskap på tvers. Men det er også min erfaring at det ikke kommer av seg selv. En del av denne studien handler derfor også om hva menigheter konkret kan gjøre for å bygge multietniske og flerkulturelle fellesskap.

Manglende gudstjenestefellesskap på tvers av kulturer kan være ekstra sårbart når det gjelder barn og ungdom som vokser opp i Norge, med foreldre som har innvandret. Flere av disse erfarer at det er vanskelig å finne tilhørighet i et menighetsfellesskap. Shalome Croos setter ord på dette i avisen Vårt Land: «Jeg for min del har både en tamilsk og en norsk identitet. Begge sider er like viktige for meg. Men i mange menigheter må man legge fra seg den ene delen av identiteten sin» (Larsen & Mjøluneset, 2021).

I dette prosjektet har jeg intervjuet unge voksne som er oppvokst i Norge med foreldre som har innvandret, og unge voksne som selv har innvandret til Norge. Jeg kommer nærmere inn på utvalg i metodekapittelet. Jeg er ute etter å lære av informantenes erfaringer og innsikt i det å

¹ Når det gjelder hudfarge er det nyttig å spørre seg om det er nødvendig informasjon å oppgi. For refleksjon rundt dette, se for eksempel Sørensen (2019). I min sammenheng er hudfargen nettopp et viktig poeng.

leve i og mellom ulike kulturer, særlig knyttet til gudstjenestefellesskap. Jeg vil undersøke deres erfaringer av gudstjenesten som integrerende fellesskap på tvers av kulturer. Hva ved gudstjenesten fungerer gjensidig integrerende og hva gjør det ikke? Kan den kristne tro fungere sammenbindende på tvers av kulturelle forskjeller? Fører deltakelse i gudstjenesten til tilknytning til mennesker med en annen kulturell bakgrunn, og til en større del av det norske samfunnet? Hvordan kan vi fra ulike kristne kirker på tvers av kulturer, språk og etnisitet, finne gode måter å leve sammen og feire gudstjeneste sammen på? Dette er noen av spørsmålene jeg vil drøfte gjennom studien. Det betyr samtidig at fellesskap på tvers av religiøs tilknytning ikke er en del av rammen for denne studien.

1.1.1 Problemstilling

Studien tar utgangspunkt i følgende problemstilling: Hvordan erfares gudstjenesten som et integrerende fellesskap på tvers av kulturer, og hvilke innsikter kan dette gi til en diakonal gudstjenestep praksis i en flerkulturell kontekst?

Følgende forskningsspørsmål har styrt arbeidet: Hvilke ekklesiologiske og diakonivitenskapelige grunner kan finnes for å arbeide for gudstjenestefellesskap på tvers av kulturer? Hva har deltakelsen i gudstjenesten i kristne menigheter å si for utvikling av ulike sider ved sosial kapital? Hvilke faktorer er viktige for flerkulturelle og multietniske gudstjenestefellesskap?

1.2 Faglig motivasjon

Per 1.januar 2023 bodde det 877 227 innvandrere² og 213 810 norskfødte med innvandrerforeldre³ i Norge, henholdsvis 16% og 3,9% av befolkningen totalt (Statistisk Sentralbyrå, 2023). I Oslo var ved inngangen til 2022⁴ den samlede andelen innvandrere og

² «Personer som selv har innvandret til Norge, og som er født i utlandet av utenlandsfødte foreldre og fire utenlandsfødte besteforeldre» (Statistisk Sentralbyrå, 2019)

³ «Personer som er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre, og som har fire utenlandsfødte besteforeldre» (Statistisk Sentralbyrå, 2019). I kapittel 1.5 ser jeg nærmere på ord og begreper.

⁴ Dette er de nyeste tallene som ligger ute i statistikken for befolkningens landbakgrunn for Oslo kommune.

norskfødte med innvandrerforeldre 33,8%. Av disse var nesten 25% norskfødte med innvandrerforeldre. I noen bydeler i Oslo var over halvparten av befolkningen personer med innvandrerbakgrunn⁵, mens i andre bydeler hadde under 20% denne bakgrunnen (Oslo kommune, u.å.). Også i Norge skjer det en økende grad av geografisk samling av etniske grupper i noen områder, og det viser seg at personer med innvandrerbakgrunn og personer med majoritetsbakgrunn i liten grad møtes på de samme sivilsamfunnsarenaene (Ødegård et al., 2014, s. 13-17). I en nylig utgitt rapport kommer det fram at kun et mindretall av respondentene, som alle er ansatte i Den norske kirke, samhandler daglig med innvandrere. Holder vi jobb utenfor er det også et mindretall som samhandler ukentlig med innvandrere (Eriksen et al., 2023, s. 46). På den annen side peker Ødegård et al. på at frivillige organisasjoner i lokalsamfunnet er noen av få møteplasser hvor mennesker nettopp møtes på tvers av ulikheter i etnisitet, kultur og religion (2014, s. 16).

Det føres ikke noen offentlig statistikk over innvandreres religionstilhørighet i Norge (Loga, 2012, s. 56), men i alle de nordiske landene hadde i 2010 over halvparten av befolkningen med innvandrerbakgrunn en kristen tilknytning (Pew Research Center, 2012). Det er samtidig klart at noe av den største økningen i antall registrerte medlemmer innenfor tros- og livssynssamfunn i Norge har skjedd i kristne trossamfunn utenfor Den norske kirke, og særlig knyttet til kristne migrantmenigheter. I starten av 2013 fantes det rundt 250 grupper og fellesskap som går under denne betegnelsen i Norge (Desta, 2019, s. 16). En svært liten andel av kristne med innvandrerbakgrunn er medlem av Den norske kirke (Bangstad, 2019).

Den nylig utgitte rapporten «Kristne migranter i møte med Den norske kirke» (Eriksen et al., 2023) finner at det meste av arbeidet i Den norske kirke-menigheter knyttet til mennesker med innvandrerbakgrunn har en diakonal tilnærming. Forfatterne kommenterer at de fant overraskende lite «direkte menighetsbyggende fokus på flerkultur» (Eriksen et al., 2023, s. 78), selv om det finnes unntak. Som eksempel på «menighetsbyggende fokus» nevnes å tilrettelegge gudstjenesten språklig og kulturelt og å samarbeide mer med migrantmenigheter og deres ledere (Eriksen et al., 2023, s. 78). Rapporten finner slik jeg tolker det at det er lite gudstjenestearbeid som foregår med fokus på fellesskap mellom mennesker av ulike etniske, kulturelle og språklige bakgrunner. Det er bemerkelsesverdig, tatt i betraktning den store andelen personer med

⁵ Samlet betegnelse for innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre (Statistisk Sentralbyrå, 2019).

innvandrerbakgrunn som har en kristen tilknytning. Noe kan trolig forklares med at mange har bakgrunn fra andre trossamfunn, som Den katolske kirke eller pentekostale sammenhenger. Den overnevnte rapporten (Eriksen et al., 2023) har tilknytning til Kirkerådets arbeid om møtet med kristne migranter (Den norske kirke, 2020a; Den norske kirke, 2021). I tillegg har det blitt utarbeidet et refleksjonshefte med tittelen «Åtte kjennetegn for Den norske kirke i møte med et flerkulturelt samfunn» (Den norske kirke, 2022). Disse temaene er også på dagsorden i mange andre kristne sammenhenger i Norge.⁶ Særlig Baptistkirken⁷ har lenge hatt et fokus på multietniske menigheter, i tillegg til formelt å knytte til seg migrantmenigheter.

1.3 Forskningskontekst

Her presenterer jeg kort noe av den seinere forskningen og litteraturen som er tilknyttet fagområder som berøres i denne studien.

1.3.1 Kristne migranter og migrantmenigheter

De siste årene har det vært et forsterket fokus i Den norske kirke på forholdet til kristne migranter og migrantmenigheter. Det har blant annet resultert i en rapport (Haug & Eriksen, 2021) med oversikt over forskning som er gjort på dette området. Forfatterne kommenterer i sammendraget at den norske forskningen på dette feltet er forholdsvis ny, men at interessen er økende (Haug & Eriksen, 2021).

Dette året kom det en ny rapport på oppdrag fra Kirkerådet (Eriksen et al., 2023). Denne undersøkelsen tar for seg holdninger til og erfaringer med samarbeid, både fra kristne migrantere side og fra Den norske kirkes side. Et av hovedfunnene er at det finnes et stort engasjement for migranter, særlig knyttet til flyktninger (Eriksen et al., 2023, s. 5). Samtidig fremkommer det at det skjer lite av flerkulturelt gudstjenestearbeid (Eriksen et al., 2023, s. 78). Andre funn beskriver migrantere erfaringer av menigheter i Den norske kirke som arenaer for

⁶ Se for eksempel det norske forordet i Gray (2022/2023, s. 12).

⁷ Se Det Norske Baptistsamfunn (u.å.).

integrering. Noen utfordringer knyttet til teologiske forskjeller kommer også fram (Eriksen et al., 2023, s. 5-6). Rapporten peker videre på at temaer som «representativitet, språklig tilrettelegging, gudstjenesteform og teologi» kan trenge en grundigere undersøkelse (Eriksen et al., 2023, s. 4-5). Med unntak av teologi er disse tematisert gjennom denne studien.

Boka «Kristne migranter i Norden» (Aschim et al., 2016) tar for seg betydningen av kristen tro og tilhørighet for migranter og kobler det blant annet til sosial kapital. Blant funnene er at tilhørighet til kristne migrantmenigheter bidrar til fellesskap av sammenbindende karakter og slik beskytter mot tap av kulturell og sosial kapital (Thorbjørnsrud, 2016; Hovdelien, 2016). Når det gjelder brobygging mellom migrantfellesskap og storsamfunnet i Norge peker Hovdelien (2016, s. 99) på integrering som tilslutning til de rådende samfunnsverdier. Videre påpeker han at disse verdiene har skilt mer og mer lag og at den utviklingen trolig vil fortsette. Det blir stående som et åpent spørsmål hvordan dette vil påvirke katolske migranternes forhold til storsamfunnet (Hovdelien, 2016, s. 99). Flere perspektiver fra boken blir belyst gjennom teorikapitlet og drøftingen i denne oppgaven.

Ronald Mayora Synnes har skrevet flere publikasjoner om migrantmenigheter og om betydningen av religion for ungdom med minoritetsbakgrunn (2012; 2019; 2021). I Synnes (2021, s. 18) påpeker han at kristen ungdom med minoritetsbakgrunn «er nesten fraværende i debatten», i media og forskning. Når det gjelder migrantmenigheter, så finner Synnes (2012, s. 86) at slike fellesskap fungerer både sammenbindende og brobyggende.

1.3.2 Sosial kapital, integrering og trossamfunn

Loga (2012) er skrevet som et forberedende dokument for Tros- og livssynsutvalget og deres arbeid som resulterte i NOU-en «Det livssynsåpne samfunn: En helhetlig tros- og livssynspolitik» (NOU 2013: 1). Denne sier at det er lite forskning på sammenhengen mellom trossamfunn, integrering og sosial kapital i norsk og nordisk sammenheng (s. 59). Man ser at politikken som føres kan påvirke integreringen, men det er ikke mulig å gi noe entydig svar på hvordan (NOU 2013: 1; Loga 2012).

En aktuell rapport i denne sammenheng er Brottveit (2020). Denne undersøker tros- og livssynssamfunn i Oslo, både majoritets- og minoritetssamfunn, og deres kontakt med og

holdninger til andre utover eget samfunn. Rapporten finner at nesten alle har slike kontakter, for eksempel med skoler og lokale myndigheter. Rapporten finner også at migrantfellesskapene «er mer utadvendte, sammenlignet med utvalget som helhet» (Brottveit, 2020, s. 7). Jeg kommer noe inn på noen av funnene herfra mot slutten av drøftingen.

1.3.3 Kirken i et multietnisk samfunn

Forordet til den norske oversettelsen av Gray (2022/2023) med tittelen «Fargebenådet» påpeker at kirkene i Norge mangler et teologisk grunnlag for multietniske menigheter (s. 13). Derfor har Salvesen og Vaagen, begge tilknyttet Det Norske Baptistsamfunn, oversatt denne boken, med originaltittel «How to Heal Our Racial Divide». Jeg kommer tilbake til perspektiver herfra i teori og drøfting.

En siste studie som er verdt å nevne, selv om jeg ikke bruker den i min studie, er Holmbergs «Kyrka i nytt landskap» (2019), som er en refleksjon over Svenska Kyrkans identitet og rolle i et flerkulturelt og flerreligiøst Sverige. Studien undersøker den levde ekklesiologien i utvalgte lokalmenigheter og diskuterer hvordan denne kan bidra til og også utfordre den ekklesiologiske samtalen (Holmberg, 2019, s. 6).

1.4 Aktuell diakoniforståelse

Den norske kirke definerer diakoni slik: «Diakoni er kirkens omsorgstjeneste. Den er evangeliet i handling og uttrykkes gjennom nestekjærlighet, inkluderende fellesskap, vern om skaperverket og kamp for rettferdighet» (Den norske kirke, 2020b, s. 4). Diakoni «uttrykkes [blant annet] gjennom gudstjenestefeiring, forkynnelse, trosopplæring og barne- og ungdomsarbeid» (Den norske kirke, 2020b, s. 4). I gudstjenesten og nattverden får mennesker ny kraft gjennom Den hellige Ånd og sendes ut til tjeneste for verden, og dette er et av gudstjenestens diakonale aspekter (Den norske kirke, 2020b, s. 6). Gudstjenesten er også et sosialt fellesskap, og det er naturlig å trekke inn den ene av diakoniens fire søyler – inkluderende fellesskap. Det nytestamentlige bildet om kirken som en kropp med mange ulike lemmer peker mot det store mangfold av mennesker som møtes der (Den norske kirke, 2020b, s. 6). Migrasjon fører til kulturelle endringer i lokalsamfunn. Å være med på å styrke og gjenopprette bånd

mellom mennesker, er også en del av diakonien (Den norske kirke, 2020b, s. 13). I denne studien undersøker jeg om og eventuelt hvordan gudstjenesten kan bidra til å styrke bånd mellom mennesker på tvers av kulturelle, etniske og språklige forskjeller.

1.4.1 Conviviality

Det lutherske verdensforbund med ulike medlemskirker har siden 2011 jobbet med utforming og fornyelse av diakonien i europeiske lokalsamfunn (Addy, 2013). Gjennom dette arbeidet har begrepet *conviviality*⁸ vokst fram. Tony Addy er undervisningsinspektør i Interdiac⁹ og presenterer dette som en ny og sentral motivasjon for diakonal praksis (Addy, 2019). Tenkningen tar utgangspunkt i diakonalt arbeid i lokalsamfunn og lokalmenigheter, og særlig områder preget av mangfold og forskjeller knyttet til kulturbakgrunn, etnisitet, religion og sosioøkonomisk situasjon. Et grunnleggende spørsmål i *conviviality* er: Hvordan kan vi leve sammen i forskjellighet? Dette leder til et nytt spørsmål: Hvordan kan diakonien bidra til at mennesker kan leve gode liv sammen (Addy, 2019, s. 160-161)? Dette utfoldes nærmere i kapittel 2, teoretiske perspektiver.

1.5 Begreper

1.5.1 Om informantene

Informantene i denne studien er alle unge voksne som selv har innvandret, eller som har en eller to foreldre som har innvandret til Norge. Noen omtalte seg selv med nasjonaliteten fra det landet foreldrene deres innvandret fra. Andre omtalte seg som både norsk og med foreldrenes nasjonalitet eller deres eget fødeland. Som allerede nevnt i kapittel 1.3 bruker jeg Statistisk

⁸ Jeg velger å bruke det engelske begrepet. På norsk kan *conviviality* oversettes til «liv i mangfoldig fellesskap» (Addy, 2013, s. 4).

⁹ International Academy for Diaconia and Social Action, Central and Eastern Europe

Sentralbyrås definisjoner av innvandrere¹⁰ og norskfødte med innvandrerforeldre.¹¹ Synnes påpeker hvordan ulike begreper ofte brukes «uten en klar bevissthet om at de ikke er nøytrale, og at de kan bidra til å skape og opprettholde stereotypier og grenser mellom grupperinger» (2019, s. 30). Noen begreper brukes også for å vurdere en persons norskhet. Dette kan være problematisk, da det kan frata noen grupper noe av deres identitet og tilknytning til Norge (Synnes, 2019, s. 31). Et eksempel på et slikt begrep er andregenerasjonsinnvandrere (Jacobsen 2002, s. 20; Synnes 2019, s. 31). Jeg unngår å bruke dette begrepet og bruker heller ikke innvandrere i særlig grad. Jeg bruker mest «informantene», noen får steder sier jeg «ungdommene» (kun der informantene selv har brukt den betegnelsen om seg selv). Jeg bruker også begrepet krysskulturell. Begrepet «krysskulturelle barn» er den norske oversettelsen av det amerikanske «Cross Cultural Kids» (Salole, 2018, s. 36) og kan defineres slik: «Barn og unge som har levd eller lever med regelmessig påvirkning fra to eller flere kulturer i en betydelig del av oppveksten sin» (Pollock & Van Reken, 2009, sitert i Salole, 2018, s. 36). Dette omfatter informantene i denne studien.¹²

1.5.2 Flerkulturell og multietnisk

Jeg bruker ofte kombinasjonen av «multietnisk» og «flerkulturell» om menigheter, for å dekke flere aspekter. Salvesen og Vaagen i det norske forordet til Gray (2022/2023, s. 14) viser til at de bruker begrepene «fleretnisk» og «multietnisk», framfor ord med «kulturell». De begrunner det med at «etnisk» har bibelske røtter, gjennom det greske *ethnos*, som ofte oversettes med folkeslag i norske bibler. Jeg bruker monokulturell i beskrivelser av menigheter hvor det store flertallet har samme etnisitet, enten det er norsk eller andre bakgrunner.

¹⁰ «Personer som selv har innvandret til Norge, og som er født i utlandet av utenlandsfødte foreldre og fire utenlandsfødte besteforeldre» (Statistisk Sentralbyrå, 2019).

¹¹ «Personer som er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre, og som har fire utenlandsfødte besteforeldre» (Statistisk Sentralbyrå, 2019).

¹² Kanskje med unntak av en av informantene som kom til Norge som 20-åring.

1.5.3 Integrering

Med begrepet integrering som brukt i problemstillingen forstår jeg følgende: «En toveisprosess hvor minoritet og majoritet tilpasser seg hverandre og hvor det åpnes for en viss verdippluralisme gjennom tilrettelegging av flere ulike kulturer i utformingen og organiseringen av samfunnsinstitusjoner» (Ødegård et al., 2014, s. 12). En slik gjensidig tilpasningen mellom to eller flere parter er en vanlig forståelse av integrering (Penninx & Garcés-Mascareñas, 2016, i Sætermo et al., 2021, s. 19). Samtidig har forskere lenge påpekt at det i virkeligheten ofte blir en enveisprosess (Klarenbeek, 2019, i Sætermo et al., 2021, s. 19).¹³ Jeg legger allikevel vekt på forståelsen fra Ødegård et al. da jeg er opptatt av den gjensidigheten og åpenheten for ulike kulturer til å sette sitt preg. Den er i tråd med integreringsdefinisjonen fra NOU 2011: 14: «Både prosessene som gjør at innvandrerne blir en del av det norske samfunnet, og den nye helheten hvor innvandrerbefolkningen har bidratt til å prege samfunnet» (s. 28). Her kommer perspektivet med en ny helhet spesifikt fram. Denne forståelsen tar jeg med meg i undersøkelsen av gudstjenesten som en arena for integrerende felleskap.

Dette kan sees som en motsetning til begrepet «inkludering». Ulempen med dette er at det bygger på en forståelse av at majoriteten er den aktive part som inkluderer minoriteten, som dermed ansees som en passiv part (Bauböck, 2006, s. 11). Et argument for å bruke det her er at det betegner en av grunnsøylene i Den norske kirkes diakoniforståelse: «Inkluderende fellesskap» (Den norske kirke, 2020b). Det er allikevel ikke en sterk nok begrunnelse. Selv om også integreringsbegrepet kan forstås annerledes, velger jeg å bruke «integrering» og ikke «inkludering».

1.5.4 Migrantmenighet

Jeg bruker begrepet «migrantmenighet» ut fra denne forståelsen: «[r]eligøse trossamfunn som domineres av innvandrere og deres barn, og/eller er etablert av innvandrerne selv» (Synnes, 2019, s. 24). Jeg er klar over at man kan stille kritiske spørsmål til begrepet: «hvor lenge noen skal kalles en migrant og hvor lenge skal menigheter startet og ledet av migranter omtales som migrantmenigheter og ikke bare ‘menigheter’»? (Haug & Eriksen, 2021, s. 4).

¹³ Sætermo et al. (2021) har en utførlig gjennomgang av begrepet «integrering».

Haug og Eriksen sier videre: «Vi bruker imidlertid begrepene primært analytisk der migrasjon er en fellesnevner for hvordan beskrive og belyse disse menighetene, selv om begrepene i andre sammenhenger ikke nødvendigvis bør brukes på samme måte» (2021, s. 4-5). Jeg stiller meg bak disse refleksjonene og bruker begrepet på samme måte.¹⁴

1.5.5 «Norsk», minoritet og majoritet

Begrepet «norsk» og «norske kirker»: Informantene bruker disse betegnelse en del, ofte som en motsetning til seg selv eller sin egen menighet. Jeg vil i utgangspunktet være svært varsom med å bruke det, men jeg bruker det der informantene gjør det, og da med anførselstegn: «norsk». Jeg bruker det også noen andre steder, om menighetene i Den norske kirke og den andre frimenigheten, som har sitt utgangspunkt i den norske majoritetsbefolkningen.

Jeg bruker også begrepene majoritet og minoritet, på samme måte som Hagelund og Loga (2009, s. 9): «Den delen av befolkningen som ikke har innvandrerbakgrunn og den delen som har det (innvandret selv eller etterkommer).»

1.5.6 Gudstjenesten og kirken

Jeg bruker begrepet «gudstjeneste» i vid forstand, uavhengig av liturgisk tradisjon eller form. Når det gjelder kirke og menighet, bruker jeg begrepene om hverandre, om det samme. Der jeg sikter til Den norske kirke spesielt, spesifiserer jeg det. Når jeg i teksten sier «kirken», mener jeg kirker og menigheter generelt.

¹⁴ For en kritisk gjennomgang av begrepet, se for eksempel Desta (2019) og Synnes (2019).

2 Teoretiske perspektiver

De teoretiske perspektivene jeg her vil presentere relaterer seg til hvert av de to hovedtemaene som går igjen i denne studien. Jeg vil i første del av kapittelet ta for meg teorier og perspektiver som kan belyse gudstjenestefellesskap på tvers av kulturer. Andre del belyser teori og perspektiver på sosial kapital og integrering.

Del 1: Gudstjenestens fellesskap i diakonalt perspektiv

2.1 Innledning

Jeg begynner med å redegjøre for grunnleggende ekklesiologiske perspektiver på kirken, gudstjenesten og det kristne fellesskapet, bygget på Hegstad (2009). Begrepet *koinonia*, som omtaler kirkens fellesskap, belyses deretter fra et ortodokst perspektiv (Kariatlis, 2012). Den ortodokse kirke har vært en viktig bidragsyter i dette temaet i økumeniske samtaler blant annet i Kirkenes Verdensråd (Vujanović, 2020). Jeg trekker videre inn noen perspektiver fra Svenska Kyrkan, som har lenge jobbet med hvordan det ser ut å være folkekirke i flerkulturelle og flerreligiøse områder. Deretter følger et avsnitt om *conviviality*-tenkningen i diakonal praksis. Så kommer et perspektiv fra en amerikansk kirkekontekst. Denne skiller seg fra den norske, med et tydeligere skille mellom etniske grupper. Allikevel kan innsikter herfra ha relevans også for en norsk sammenheng. Deretter følger innspill fra Salole (2018) om unge med krysskulturell bakgrunn. Til siste presenterer jeg utdrag fra en analyse av Shanka (2021), hvor han skildrer det han mener ikke fungerer i dag i møtet mellom migrantmenigheter, kristne med migrantbakgrunn og Den norske kirke.

2.2 Kirken: Forsamlingen av de troende

Ekklesiologi er læren om kirken. Lutherske kirker, som Den norske kirke, har Den augsburgske bekjennelse (forkortes CA, av latin: *Confessio augustana*) som et av sine bekjennelsesskrifter (Brunvoll & Sannes, 2017, s. 7-8). Her sier artikkel 7 at kirken er «forsamlingen av alle troende» (Brunvoll & Sannes, 2017, s. 52). Denne betydningen av begrepet kirke er hentet fra Det nye testamentet (NT). *Ekklesia* er det greske ordet i NT som ofte oversettes med kirke eller

menighet. Ordet betyr en «folkeforsamling», og handler om en politisk forsamling av folk, altså en gruppe mennesker som kommer sammen. I denne sammenheng er forsamlingen de som kommer sammen til gudstjeneste (Hegstad, 2009, s. 18).

2.2.1 Et mangfoldig fellesskap

Et skapelsesteologisk perspektiv på ekklesiologien løfter fram det store mangfoldet som kjennetegner skaperverket, inkludert menneskene, og at det ifølge de bibelske skapelsesfortellingene er slik etter Guds vilje (Hegstad, 2009, s. 72). Den nyskapte verden vil trolig også være mangfoldig, og dette har betydning for kirken: «Som bærer av nyskapelsens virkelighet må kirken derfor også være et mangfoldig fellesskap» (Hegstad, 2009, s. 73).

Kirken er i likhet med resten av verden del av det skapte, og dermed også påvirket av synden. Det fører til at mangfoldet ikke bare blir sett som en ressurs, men også lett blir kilde til splittelse og konflikt. Kirken er imidlertid kalt til å være én (Hegstad, 2009, s. 73). Hegstad påpeker også at «[f]or kirken skal intet menneskelig og intet menneske være den fremmed» (2009, s. 73). Dette er relevant for denne oppgavens tema: I hvilken grad erfares kirken og gudstjenesten som et mangfoldig fellesskap? Hvilke praktiske konsekvenser får det for gudstjenestens utforming at kirken skal være et mangfoldig fellesskap og at ingen mennesker skal «være den fremmed» (Hegstad, 2009, s. 73)? Dette kommer jeg tilbake til i drøftingen.

2.3 *Koinonia*

En annen side ved kirken handler om fellesskapet. Kirken er først og fremst mennesker som *sammen* møter Gud (Hegstad, 2009, s. 87). Kirken som fellesskap er særlig tatt opp i koinonia-ekklesiologien, som tar utgangspunkt i nytestamentlige tekster som snakker om kirken som koinonia. Det greske koinonia-begrepet brukes ofte også i norsk sammenheng, da den norske ordet «fellesskap» ikke dekker alle sider ved dette (Hegstad, 2009, s. 87).

Et ortodokst perspektiv kan bidra til å utdype koinonia-tenkningen. Framstillingen her bygger på Philip Kariatlis (2012), som er tilknyttet en gresk-ortodoks høyskole i Sydney. Koinonia er et teologisk begrep med dype røtter i den bibelske tradisjon. Det bærer i seg en særskilt

betydning om hvordan Gud eksisterer i fellesskap (Kariatlis, 2012, s. 52-53). Det nye testamentet forstår koinonia som å ha del i eller fellesskap med personen Jesus Kristus, gjennom fellesskap med Den Hellige Ånd. Dette nære fellesskapslivet med Gud selv henger helt tett sammen med fellesskapet mennesker imellom. Det er i den gjensidige sammenhengen mellom fellesskapet med Gud og fellesskapet mennesker imellom at fellesskapet blant de troende kan bli virkelig (Kariatlis, 2012, s. 53-54).

Gjennom at Gud er treenig er Gud et fellesskap i seg selv. Hver person i treenigheten er unik. Dette ødelegger ikke enheten i Treenigheten i Gud, men styrker den heller. Dette er mulig fordi de tre personene er bundet sammen i et kjærlighetens fellesskap som gjør dem til ett og én. Dette dype kjærlighetsfellesskap av de tre som samtidig er én er det store forbildet for kirken, både for enheten mellom ulike kirker og for mangfoldet i kirken (Kariatlis, 2012, s. 55). I lys av denne studiens tema kan vi spørre: Hvilket vitnesbyrd er den monokulturelle kirke om fellesskapet og enheten i den treenige Gud?

For det første kristne fellesskapet var det forståelsen av at Gud i Jesus Kristus var hodet og den som samlet dem som gjorde at de kunne kalle seg Guds «ekklesia», eller Guds forsamling. Kirkens vesen av å være fellesskap fikk sitt konkrete uttrykk gjennom fire handlinger som vi kan lese om i Apostlenes gjerninger 2. Det var apostlenes lære, fellesskapet, brødsbrytelsen og bønnene. Disse handlingene ble gjentatt og gjentatt, og viser blant annet de kristnes vilje til å fordype fellesskapet med hverandre (Kariatlis, 2012, s. 58-59). Hegstad påpeker at de troende i det nytestamentlige materialet omtaler hverandre som venner og søsken. Dette peker på de nære relasjonene og det felles livet som det kristne fellesskapet var preget av, både de troende imellom og mellom de troende og Gud (Hegstad, 2009, s. 90). I drøftingen undersøker jeg nærmere betydningen av kirken som sosialt fellesskap.

2.4 Gudstjenesten som diakoni

Den kristne gudstjenesten feires på mange ulike måter. Hegstad understreker at det store mangfoldet av gudstjenestetradisjoner må sees på som en ressurs, samtidig som ulike tradisjoner også må kunne diskuteres kritisk. Han løfter også fram betydningen av å være bevisst på at andre kristne feirer den samme gudstjenesten, selv om det ser annerledes ut. I en

diskusjon om utforming av gudstjenesten må en se på den konkrete konteksten gudstjenesten foregår i og hvilke mennesker som faktisk samles der (Hegstad, 2009, s. 169). Dette er relevant for diskusjonen om gudstjeneste på tvers av kulturer.

2.4.1 Enkelhet

Martin Modéus er nåværende erkebiskop i Svenska Kyrkan. Han spør seg om enkelhet er en av nøklene til den flerkulturelle gudstjenesten og tar til orde for at det må tas på alvor i liturgisk sammenheng (Modéus, 2006, s. 61). Modéus snakker om enkelhet først og fremst som en grunnholdning (2006, s. 66). De praktiske konsekvenser dette får for gudstjenesten handler for det første om at det er rom for den enkelte gudstjenestedeltaker og for Gud til å bli synlige som seg selv. (Modéus, 2006, s. 66-67). Modéus foreslår at vi istedenfor å snakke om gudstjenestens ytre former heller snakker om oss selv som gudstjenestefeirere, for å se hvordan dette trer fram i vår gudstjeneste (2006, s. 67). Dette er relevant inn i diskusjonen om gudstjeneste på tvers av språk og kulturbakgrunner: Hvordan er rommet for den enkelte gudstjenestefeirer for å tre synlig fram som seg selv, med sitt språk, sine kulturtradisjoner og sin etnisitet?

En annen side ved å ta enkelheten på alvor handler om et åpent språk. Et forståelig og enkelt språk er ifølge Modéus ikke det samme som et banalt språk. Han definerer et enkelt språk til å være åpnende istedenfor å stenge, og gir et eksempel: «Gud, ibland gör det så ont» (Modéus, 2006, s. 67). Dette er en enkel formulering som samtidig rommer et stort dyp, og det er rom for å legge inn sin egen smerte. Språket kan slik bidra til å skape rom for den enkelte og for Gud. I et slikt språk kan alle få plass i gudstjenesten (Modéus, 2006, s. 68). Modéus påpeker at det ikke nødvendigvis handler om forenkling, men om fokus og konsentrasjon om det viktigste, med rom for den enkelte: «När vi får vara oss själva som individer blir gudstjänsten sant mångkulturell» (Modéus, 2006, s. 69). Da kan flere kjenne seg igjen, når det er rom for å finne sine egne erfaringer og la dem komme fram i gudstjenesten (Modéus, 2006, s. 69).

2.4.2 Vi og dem

Ninna Edgardh Beckman¹⁵ er professor emerita fra Uppsala universitet, med særlig fokus på diakonivitenskap. Hun reflekterer rundt gudstjenestens «vi» og «dem», særlig knyttet til at Sverige i dag har et stort mangfold når det gjelder etnisitet og kulturell bakgrunn. Hun påpeker at de bibelske tekster har ressurser for å håndtere mangfold, blant annet liknelsen om vintreet og grenene og bildet av kroppen med alle dens ulike deler. Det er ikke noe minste felles multiplum som holder de ulike delene sammen, men at de har del i den samme organismen og livskraft – Gud selv. Gud som kilden til alt liv er dermed utgangspunktet for kirkens enhet (Beckman, 2006, s. 112). Beckman påpeker at vår måte å feire gudstjeneste på henger tett sammen med vårt selvbilde: «Den som ifrågasætter mitt sätt att be kränker mig som person» (2006, s. 114). Det illustrerer noen av utfordringene med å jobbe økumenisk med gudstjenestefeiring.

2.4.3 Relasjoner

Katarina Glas er diakonstrateg i Svenska Kyrkan i Umeå. Hun skriver om relasjoner og gudstjenestens «vi». Glas mener at Svenska Kyrkan har vært så redd for å stenge noen ute, for å snakke om gudstjenestens «vi», at den har mistet noe viktig – nemlig å bygge fellesskap mellom de menneskene som faktisk møtes i kirken og til gudstjeneste. Et ensidig fokus på at «alle» er velkomne, kan gjøre at fellesskapet mister sin kraft: Er det nok å regnes med til «alle»? Utgjør det noen forskjell at jeg er med (Glas, 2006, s. 122)? Hun påpeker:

Det måste finnas ett gudstjänstens «vi», men detta «vi» måste samtidigt vara så mångfacetterat och öppet att det ger en dragningskraft som drar till sig nya människor. Det er (...) svært därför att vi så lätt hamnar i att vi vill att alla ska vara så lika oss själva som möjligt. Då tappar vi mångfalden. Enkelt därför att det allra enklaste ändå borde vara att se varje människa som ett unikt tillskott av erfarenheter, känslor och längtan» (Glas, 2006, s. 122).

Videre påpeker Glas at det ikke holder med en time på søndagen for å bygge gudstjenestens «vi». (Glas, 2006, s. 122). Betydningen av et «vi»-fellesskap og samtidig hvordan det kan

¹⁵ Nå kun Ninna Edgardh.

ekskludere og skape avstand til andre som er utenfor har relevans også for sosial kapital. Dette diskuteres nærmere i kapittel fem.

2.5 *Conviviality*

I introduksjonskapitlet så vi at *conviviality* kan være en motivasjon for diakonal praksis. Grunnleggende spørsmål i *conviviality* handler om hvordan vi kan leve sammen i forskjellighet, og hvordan kan diakonien bidra til dette (Addy, 2019). Addy beskriver hvordan et menighetsfellesskap kan bli et komfortabelt sted som forsterker deltakernes identitet. Når vi arbeider for fellesskap må vi også være klar over at alle former for fellesskap innebærer grenser og dermed også mekanismer for inkludering og ekskludering (Addy, 2019, s. 163).

Addy påpeker at det er forskjell på gjestfrihet og *conviviality*. Gjestfrihet kan være et skritt på veien mot *conviviality*, men det kan også være et hinder. Gjennom å vise gjestfrihet kan verten gjerne lære noe av gjesten, men gjestfrihet innebærer at gjesten drar igjen. Når vi jobber for *conviviality*, regner vi ikke med at «de andre» skal dra igjen. Det gjør at vi må jobbe for å finne ut hvordan vi kan leve sammen (Addy, 2019, s. 164). Relatert til denne studiens problemstilling kan det handle om at «de andre kristne» ikke kommer til å dra igjen. Så hvordan kan kristne på tvers av kulturer, språk og etnisitet finne gode måter å leve sammen og feire gudstjeneste på?

Conviviality som tilnærming innebærer å finne måter å krysse grenser mellom ulike verdener og identiteter på. Dette må skje gjennom å snakke sammen i øyehøyde, basert på tillit til hverandre. Resultatet blir kanskje ikke enighet om alt, men det går an å finne noe felles som man kan bygge videre på. I et samfunn preget av *conviviality* har mennesker en gjensidig respekt for hverandre og hverandres forskjellighet, som går dypere enn toleranse (Addy, 2019, s. 165). Dette handler om relasjoner, og det er et viktig aspekt fordi de sterke relasjonene hos de fleste mennesker er med andre som er lik dem selv. *Conviviality* avhenger av at vi fordyper relasjonene på tvers av ulikheter gjennom å lære av hverandre og gjennom å dele dype aspekter av vår identitet, som vårt åndelige liv (Addy, 2019, s. 169).

Conviviality som en måte å tenke og leve ut diakonien på knytter seg særlig til det daglige livet i lokalmenighetene og lokalsamfunnene. Samtidig peker Addy på at dette også bør få konsekvenser for liturgien. Denne bør åpnes for påvirkning og deltakelse av det Addy omtaler

som marginaliserte personer og grupper (2019, s. 167). Addy fremhever at vekten på å 'leve sammen' viser vei for den lokale diakonien fra å være tjeneste for andre til å være basert på gjensidig deltakelse. Dette krever mot til å starte arbeidet uten å ha svarene klare på forhånd og åpenhet for å lytte til og reflektere sammen med mennesker underveis (Addy, 2019, s. 167).

Til slutt viser Addy at *conviviality* som åpenhet mot «de andre» er en del av hva det innebærer for enkeltpersoner og menigheter å leve det kristne livet. Dette bygger på forståelsen av at i møtet med den andre møter vi Kristus. På denne måten trenger vi den andre for vår egen kristne identitet og liv (Addy, 2019, s. 168-169). I drøftingen kommer jeg tilbake til hvordan *conviviality*-tenkningen kan belyse min problemstilling om å feire gudstjeneste i en flerkulturell kontekst.

2.6 *Multietniske fellesskap*

Derwin L. Gray (2022/2023) er grunnlegger av og pastor i en multietnisk menighet i Charlotte, Nord-Carolina. Han løfter fram det bibelske materialets multietniske fokus og hvilke implikasjoner det får for kristne menigheter i dag. Salvesen og Vaagen påpeker i det norske forordet at kirkene trenger å spørre seg: «Hva er menigheten kalt til å være og kalt til å gjøre i det fleretniske samfunnet?» (Gray, 2022/2023, s. 13).¹⁶ Videre sier de:

[M]angel på praktisk kristent fellesskap på tvers av folkeslag, er det egentlige problemet. Det var Jesus som forsonet alle folkeslag med hverandre, da Han forsonte dem med Gud. Det er menighetens oppdrag å forstå dette og leve det ut i praksis. Når menigheten gjør dette, har det også samfunnsbyggende kraft» (Gray, 2022/2023, s. 13-14).

Gray løfter fram at enhet og fellesskap på tvers av etniske skiller er sentralt i det kristne evangeliet (2022/2023, s. 21). Som grunnlag viser han til Jesu korsdød som en forsoning ikke bare mellom mennesker og Gud, men også som en forsoning mellom mennesker av ulike folkegrupper og etnisiteter. Gray presenterer han det han mener er det bibelske grunnlaget for multietniske kirkefellesskap. Han viser blant annet til Guds løfte til Abraham om at han skulle bli far for mange folkeslag (2022/2023, s. 41), og til Jesus som idet han rensar tempelet i

¹⁶ En noe omarbeidet versjon av Hegstads definisjon av menighetsutvikling (Hegstad, 2003, s. 6).

Jerusalem siterer profeten Jesaja 56,7: «Mitt hus skal kalles et bønnens hus for alle folk» (Bibelen, 2011). Videre løfter Gray fram misjonsoppdraget som Jesus gir til disiplene, som omfatter alle folkeslag, og pinsedag som forente mennesker av ulike folkeslag og språk (2022/2023, s. 80-82). Gray peker også på hvordan Apostlenes gjerninger beskriver at både samaritanene, en etiopier og en italiener tidlig blir en del av kirken, som startet som en homogen jødisk bevegelse. Han mener at alt dette peker på at forsoning mellom folkeslag er en del av det kristne evangeliet, og at kristendommen fra tidlig av har vært fleretnisk og global (Gray, 2022/2023, s. 88).

2.7 Krysskulturell bakgrunn

Lill Salole har utgitt flere publikasjoner om temaer som tilhørighet og identitet knyttet til migrasjon og en krysskulturell oppvekst. En side som preger mange med krysskulturell bakgrunn er «å ha en kropp og et utseende som ikke passer til det folk forbinder med det å tilhøre majoritetskulturen» (Salole, 2018, s. 209). Gjennom å skille seg ut på denne måten, kan mange oppleve at de i for stor grad er synlige. Samtidig erfarer mange at deres virkelige dilemmaer og ressurser ikke blir sett og tatt på alvor (Salole, 2018, s. 214). Det kan være en erfaring av å være «oversynlig, men samtidig usynlig» (Salole, 2018, s. 214). Et annet aspekt kan være å ha foreldre som skiller seg ut og dermed det å «forvalte også sine foreldres annerledeshet» (Salole, 2018, s. 219). Det å stadig oppleve at andre ser deres foreldre som dumme eller svake eller at de blir misforstått, går inn på barna (Salole, 2018, s. 219).

Salole (2018) påpeker at det er vanlig å ville være sammen med mennesker som ligner på en selv, når man i andre sammenhenger opplever å bli avvist, misforstått eller gjort usynlig. Slik kan man oppleve gjenkjennelse og tilhørighet – noe som svarer til dypt menneskelige behov. Slike fellesskap kan ha betydning for mestring og selvtillit (Salole, 2018, s. 220). Kunnskap om betydningen av slike fellesskap tar jeg med inn i drøftingen. Slike fellesskap kan på en annen side forsterke en «oss»-og-«dem»-tenkning og bidra til å øke avstanden til andre som ikke er del av gruppen (Salole, 2018, s. 221). Dette kan være relevant å se i sammenheng med sosial kapital, som blir presentert fra kapittel 2.9 og utover.

2.8 *Aktuell analyse*

Yohannes Shanka er prest i Den norske kirke i Groruddalen i Oslo, et område som er preget av et stort mangfold når det gjelder etnisitet, språk og kulturell bakgrunn. Han skriver om forholdet mellom Den norske kirke og kristne med innvandrerbakgrunn og migrantmenigheter (Shanka, 2021). Noen av utfordringene han skisserer dreier seg om ulike forståelser av integrering, teologiske holdninger og ulike maktposisjoner. Shanka mener at Den norske kirke fremstår som sentrum, mens kristne med innvandrerbakgrunn blir en del av periferien. Dette fører til en skepsis som går begge veier (2021, 138). Shanka hevder at Den norske kirke er preget av sekularismen, i motsetning til kirker i Sør. Dette fører til at kristne med migrantbakgrunn og mange i Den norske kirke har ulike teologiske syn (2021, s. 140-141).

Shankas erfaring er at Den norske kirke og migrantmenigheter ikke har funnet en felles forståelse av integrering som en gjensidig prosess. Gjensidigheten handler om at alle parter har noe å bringe inn, alle har noe å legge bak seg og alle har noe å bygge videre på. Shanka ser ut til å se etableringen av 250 migrantmenigheter de siste tiårene som en direkte konsekvens av denne manglende gjensidige integreringen. Han tar videre til orde for at forholdet mellom Den norske kirke og kristne med innvandrerbakgrunn må være mer enn leieforhold (Shanka, 2021, s. 143). Han opplever «liten liturgisk fleksibilitet og kulturell åpenhet» (2021, s. 144) og påpeker at for å bygge større grad av multietniske (og økumeniske) fellesskap trengs mer involvering fra parter med ulike bakgrunner og åpenhet for gjensidighet eierskap på tvers av etnisitet (Shanka, 2021, s. 143). Det trengs «å bygge gjensidig tillit gjennom blant annet å lære av hverandres kulturer, dialog om viktige teologiske temaer, rekruttere migranter til lederverv og gi plass til alle tilbedelsestradisjoner i gudstjenesten, for å berike fellesskapet» (Shanka, 2021, s. 143). Han ser også mulighetene for samarbeid om barne- og ungdomsarbeid, som ofte er en felles utfordring (Shanka, 2021, s. 144).

Shanka løfter fram at vi trenger å se vår felles identitet i Kristus, istedenfor å fremme vår egen kulturelle identitet. Det er behov for i større grad å anerkjenne de bidrag og impulser som kristne fra kirker i ulike deler av verden kommer med (Shanka, 2021, s. 144). Gjennom mer dialog kan vi få mer kunnskap om hverandre, og på den måten utfordre holdninger, fordommer og stereotypier. Shanka avslutter: «Alle trenger å se hverandre med ydmykhet og åpenhet hvis vi ønsker å endre «vi»- og «de»-kategoriseringer til tillitsfulle og mangfoldige «oss»-fellesskap» (2021, s. 144-145).

Noe av styrken ved Shankas bidrag er hans innenfra-posisjon, både som prest i Den norske kirke og som en med innvandrererfaring. Samtidig tegner han et ganske svart-hvitt bilde av «norske» kristne og Den norske kirke på den ene siden og kristne med migrantbakgrunn på den andre. Analysen er et nyttig korrektiv og en viktig stemme. Shanka peker på flere momenter som er relevante for drøftingen av min problemstilling.

Del 2: Sosial kapital

For å presentere begrepet sosial kapital tar jeg utgangspunkt i den amerikanske statsviteren Putnams forståelse (2000, 2007). Med Putnam kom gjennombruddet for sosial kapital som faglig begrep og fortsatt er det hans forståelse av begrepet det henvises mest til (Wollebæk og Segard, 2011, s. 27). For å ta det inn i en norsk kontekst bruker jeg hovedsakelig Wollebæk og Segard (2011), Ødegård et al. (2014) og Logas rapport fra 2012, skrevet for Tros- og livssynsutvalget.

2.9 Hva er sosial kapital?

Den grunnleggende ideen i teorien om sosial kapital er at sosiale nettverk og kontakter er verdifulle og har positiv innvirkning på individers og grupperes produktivitet, på samme måte som en skrutrekker (fysisk kapital) og utdanning (menneskelig/personlig kapital) har det. Sosial kapital handler om forbindelser mellom mennesker: Om sosiale nettverk og normer av gjensidighet og tillit som vokser ut av dem (Putnam, 2000, s. 19). Eller sagt på en annen måte: Nettverk og tillit utgjør til sammen et samfunns sosiale kapital. Norge og de nordiske landene scorer høyt på alle mål hva gjelder sosial kapital (Wollebæk & Segard, 2011, s. 12). Det finnes ulike former for sosial kapital, hvor den viktigste skjelningen er mellom sammenbindende («bonding») og brobyggende («bridging») sosial kapital. Sammenbindende sosial kapital ser innover og styrker eksklusive identiteter og homogene grupper, som for eksempel ulike etniske grupperinger. Brobyggende sosial kapital ser utover og samler mennesker fra ulike sosiale grupper og på tvers av skillelinjer. Et eksempel kan være økumeniske, religiøse organisasjoner (Putnam, 2000, s. 22). Begrepet sosial kapital peker dessuten mot sivilsamfunnet som et viktig område hvor integrering kan skje (Loga, 2012, s. 31). Koblingen til sivilsamfunnet gjør

begrepet sosial kapital interessant for denne oppgavens problemstilling: Hvilken betydning har kirkene, som en del av sivilsamfunnet, for integrering? Hvilken betydning kan deltakelse i gudstjenester ha for utvikling av fellesskap og nettverk, både innfor samme og på tvers av etnisitet og kulturell og språklig bakgrunn, altså for sosial kapital? Dette kommer jeg tilbake til i drøftingen.

2.9.1 Sammenbindende og brobyggende sosial kapital

Vi skal se litt nærmere på de ulike former for sosial kapital. Den sosiale og psykiske støtte og opplevelse av solidaritet som fellesskap av sammenbindende sosial karakter kan gi er avgjørende viktig for mange (Putnam, 2000, s. 22) og gir identifikasjon og tilhørighet (Ødegård et al., 2014, s. 9). På den annen side er den brobyggende sosiale kapitalen verdifull for tilgang til flere ressurser, blant annet informasjon (Putnam, 2000, s. 22). Selv om den sammenbindende sosiale kapitalen kan føre til avstand til og motstand mot de som er på utsiden, som en negativ konsekvens, så har både den sammenbindende og den brobyggende sosiale kapitalen sterke sosiale effekter i positiv retning. Mange grupper fungerer dessuten både sammenbindende og brobyggende. For eksempel kan noen kirker bygge sammenbindende sosial kapital på bakgrunn av felles tro, og samtidig samle folk på tvers av etnisk tilhørighet og dermed fungere brobyggende (Putnam, 2000, s. 23). Ødegård et al. påpeker at de to kapitalformene ikke står mot hverandre, men henger tett sammen. Sammenbindende sosiale nettverk som skaper trygghet og tilhørighet er helt nødvendige for at den brobyggende sosiale kapitalen skal utvikles. Særlig i områder og sammenhenger med stort etnisk og kulturelt mangfold med tilhørende skillelinjer er de sammenbindende sosiale nettverkene viktige for opplevelser av tilhørighet. På den annen side trengs den brobyggende sosiale kapitalen for å skape gode lokalsamfunn, for å bygge en opplevelse av et «vi», og at «vi» hører sammen (Ødegård et al., 2014, s. 40). Vi skal seinere se at disse to kapitalformene også står i en spenning til hverandre.

2.9.2 Individnivå og samfunnsnivå

Sosial kapital er viktig både for den enkelte og på samfunnsnivå. For den enkelte kan forbindelser og nettverk med et bredt tilfang gi muligheter og åpne dører for eksempel på arbeidsmarkedet og andre sosiale arenaer (Ødegård et al., 2014, s. 9). Det handler om sosiale

nettverk blant annet i nabolag og nærmiljø og forskjellige organiserte nettverk som enkeltpersoner er en del av. Disse nettverkene gir møter med andre mennesker ansikt til ansikt, som bidrar til at sosiale bånd av tillit utvikler seg. Jo større og bredere nettverk et menneske har, jo mer tillit har denne personen å benytte seg av (Loga, 2012, s. 23).

Åpne og inkluderende lokalsamfunn kjennetegnes blant annet av nettverk og fellesskap som samler folk på tvers av skillelinjer (Ødegård et al., 2014, s. 9). Den samfunnsmessige siden av sosial kapital handler videre om «dets sammenbindende kraft og grad av solidaritet» (Loga, 2012, s. 23). Det er særlig dette aspektet ved sosial kapital som både i Norge og ellers har fått mye oppmerksomhet de seinere årene (Loga, 2012, s. 23). Wollebæk og Seggaard viser til at det etter hvert er mange studier som får fram den positive og viktige betydningen av sosial kapital for livskvalitet, trygghet og demokrati (2011, s. 13).

2.9.3 Innvandring og sosial kapital

I lokalmiljøene som Ødegård et al. (2014) har undersøkt, har det skjedd store endringer i demografien på forholdsvis kort tid. Det gjør at de tradisjonelle organisasjonene har vanskelig for å rekruttere nye medlemmer. Samtidig vokser det fram nye nettverk og foreninger, i stor grad basert på felles religiøs, etnisk eller kulturell bakgrunn. Når møteplassene på tvers av disse forskjellene i et lokalmiljø blir færre, svekkes innbyggernes relasjon til og identifikasjon med sitt lokalmiljø. Dette er det ikke nødvendigvis så enkelt for enkeltaktører i lokalsamfunnet å få til. Putnam kritiseres for ikke å ta med betydningen av politiske myndigheter og statlige institusjoners rolle i utviklingen av tillit og nettverk i et samfunn (Ødegård et al., 2014, s. 9-10).

I 2007 kom Putnam ut med en artikkel som er blitt mye diskutert. Her hevder han at innvandring og etnisk mangfold på kort sikt har en negativ innvirkning på solidariteten og på både den sammenbindende og den brobyggende sosiale kapitalen i et samfunn. Putnam hevder samtidig at noen «vellykkede» samfunn over tid vil overvinne disse utfordringene og utvikle nye former for solidaritet på tvers av ulikheter og nye former for tilpassede identiteter (Putnam, 2007). I norsk sammenheng ser det ut til at den negative påvirkningen på sosial kapital på lokalsamfunnsnivå i første rekke handler om økonomisk ulikhet og dårlige sosioøkonomiske forutsetninger. Samtidig er det slik at områder med stort etnisk mangfold ofte har lavere

sosioøkonomiske status, blant annet knyttet til arbeidsledighet. Man kan dermed si at det på lokalsamfunnsnivå også i Norge kan være en indirekte negativ sammenheng mellom etnisk mangfold og sosial kapital (Ivarsflaten & Strømsnes, 2011, s. 221-222).

En annen side ved dette er hvordan det erfarer på individnivå. Mennesker som migrerer til et nytt land, får mindre både av kulturell og sosial kapital. De kan være vant til å se på seg selv som ressurssterke, men plutselig blir de sett på og kanskje behandlet – som alt annet enn det, fordi de mangler språk, kunnskap om samfunnet de er kommet til og nettverk. Dette kan gi mange en manglende opplevelse av å være respektert og anerkjent, i tillegg til at noen kan oppleve diskriminering. I møte med dette kan det hjelpe å møte andre som er i samme situasjon (Thorbjørnsrud, 2016, s. 79).

2.9.4 Sivilsamfunnets betydning

Begrepet sosial kapital peker mot sivilsamfunnet som et viktig område hvor integrering kan skje (Loga, 2012, s. 31), blant annet gjennom arenaer der mennesker med ulike bakgrunner kan møtes (Ødegård et al., 2014, s. 42). Hvordan kan så de tradisjonelle organisasjonene i større grad bli tilgjengelige for personer med innvandrerbakgrunn? Spørsmålet handler om mulighetene og begrensningene for «tilpasning og endring» hos de lokale organisasjonene (Ødegård et al., 2014, s. 14). Det er også spørsmål om hvilken rolle de ulike «innvandrerforeningene» kan forventes å ha i integrasjonsprosesser lokalt, og om de kan fungere som brobyggere (Ødegård et al., 2014, s. 14). Slike spørsmål kan overføres til kirker og andre trossamfunn, og drøftes da også innenfor tros- og livssynspolitikken, som i NOU 2013: 1 «Det livssyns åpne samfunn». Denne legger til grunn at utformingen av tros- og livssynspolitikken kan ha en innvirkning på integrering. Gunstige finansieringsordninger kan gjøre at flere med innvandrerbakgrunn organiserer seg i egne trossamfunn, som kan føre til lukkede grupper og større avstand til resten av samfunnet. På den annen side kan deltakelsen i organiserte trossamfunn bidra til verdifull brobyggende, sosial kapital (NOU 2013: 1, s. 60). Samtidig kommer det tydelig fram at forskningsgrunnlaget ikke er sterkt nok for å si om effekten vil være det ene eller det andre. Konklusjonen tar til orde for tilbakeholdenhet når det gjelder å bruke tros- og livssynspolitikken til å «styre» mennesker med innvandrerbakgrunn bort fra egne trossamfunn og inn i andre typer organisasjoner (NOU 2013: 1, s. 62).

Knyttet til min problemstilling stiller jeg følgende spørsmål: Hvordan kan kirker i Norge i større grad gjøre seg tilgjengelige for personer som har innvandret og deres barn, som arenaer for fellesskap på tvers? Og hvilken rolle kan migrantmenighetene og andre spille for utvikling av sosial kapital? Dette er noen av spørsmålene jeg vil drøfte i kapittel fem.

3 Metode

3.1 *Forskningsdesign*

Denne studien om å feire gudstjeneste på tvers av kulturer er basert på intervjuer med 14 unge voksne som selv har innvandret til Norge eller som har foreldre som har innvandret, og som deltar i gudstjenester i en kristen menighet.

Følgende problemstilling skulle belyses: Hvordan erfares gudstjenesten som et integrerende fellesskap på tvers av kulturer, og hvilke innsikter kan dette gi til en diakonal gudstjenestep praksis i en flerkulturell kontekst?

For å kunne besvare problemstillingen har disse forskningsspørsmålene vært styrende: Hvilke ekklesiologiske og diakonivitenskapelige grunner kan finnes for å arbeide for gudstjenestefellesskap på tvers av kulturer? Hva har deltakelsen i gudstjenesten i kristne menigheter å si for utvikling av ulike sider ved sosial kapital? Hvilke faktorer er viktige for flerkulturelle og multietniske gudstjenestefellesskap? Jeg vil nå beskrive hvordan jeg gikk fram for å kunne svare på dette.

3.1.1 *Kvalitativt intervju*

Jeg har valgt en kvalitativ forskningsmetode med intervjuer for dette prosjektet. Gjennom et intervju prøver vi å se verden fra informantenes synsvinkel. Målet er å få fram menneskers erfaringer og opplevelser (Kvale & Brinkmann, 2009/2015, s. 20). Videre er kvalitativt intervju godt egnet når det handler om personlige temaer og vi ønsker personers refleksjoner, forståelse, meninger og holdninger om et tema. I tillegg gir intervjuet rom for informanten til å uttrykke seg med sine egne ord (Johannessen et al., 2021, s. 106). Jeg ønsker å lytte til og løfte fram erfaringer og refleksjoner knyttet til gudstjenesten hos unge voksne som har foreldre som har innvandret til Norge eller som selv har innvandret. Dette kan gi verdifulle innsikter til en diakonal gudstjenestep praksis i en flerkulturell kontekst.

3.1.2 Utvalg

Siden jeg ønsket informanter med erfaring fra gudstjeneste, var det naturlig å søke opp personer i kristne menigheter. Jeg kontaktet menigheter jeg kjente til ut fra mitt nettverk, uten at jeg kjente dem særlig godt. Jeg valgte menigheter som ligger i områder hvor en stor del av befolkningen har minoritetsbakgrunn. Jeg ønsket også menigheter fra ulike kirkesamfunn, for å få et bredere bilde. Noen av menighetene kontaktet jeg fordi jeg visste at de har en sammensatt gudstjenestedeltakelse med tanke på kulturbakgrunn og etnisitet. Jeg brukte snøballmetoden (Johannessen et al., 2021, s. 64) på den måten at jeg kontaktet ledere og ansatte med spørsmål om de hadde noen aktuelle kandidater i sin menighet. Elleve av fjorten informanter kom jeg i kontakt med på denne måten, de tre andre gjennom en personlig kontakt som er del av samme menighet, uten å være i en lederposisjon. Det kan være en metodisk svakhet at så mange av informantene er rekruttert på denne måten, da man kan tenke seg at lederne har spurt personer som de antar vil gi et positivt bilde av menigheten. I tillegg kan man ikke utelukke at informantene av lojalitet presenterer menigheten mer positivt enn det er grunnlag for. Samtidig har informasjon fra min side vært tydelig på at både informanter og menigheter blir anonymisert. Jeg kjente ingen av informantene, men én av dem hadde jeg møtt ved én anledning tidligere.

Kriteriene jeg hadde for informantene var i utgangspunktet at de skulle være oppvokst i Norge, med foreldre som hadde innvandret til Norge. Videre skulle de være i alderen 18-25 år, og delta i kristne gudstjenester. Rekrutteringen viste seg vanskeligere og mer tidkrevende enn jeg trodde. Av den grunn utvidet jeg alderskriteriet noe, samt at jeg inkluderte personer som selv har innvandret til Norge. Informantene består av fem menn og ni kvinner, og de er fra seks ulike menigheter som holder til i større byer på Østlandet. Halvparten av dem er født i Norge (inkludert en som kom som 3-åring), med en eller to foreldre som har innvandret til Norge. Resten har kommet til Norge som større barn, ungdom eller unge voksne. Alle har deler av sin bakgrunn fra land i Afrika og Asia. Noen steder i teksten kommenterer jeg om informantene er vokst opp i Norge eller er kommet som ungdom, der jeg oppfatter at det er relevant.

Jeg ville undersøke informantenes erfaringer av sammenhengen mellom gudstjeneste og ulike språk og kulturer, og intervju spørsmålene dreide seg rundt dette: Hva i og med gudstjenesten fungerer gjensidig integrerende og hva gjør det ikke? Kan den kristne tro og tilhørighet fungere sammenbindende på tvers av kulturelle forskjeller? Fører deltakelse i gudstjenesten til

tilknytning til mennesker med en annen kulturell bakgrunn og til mennesker utenfor menigheten? Det siste knyttes særlig til sosial kapital, som tematiseres i et av forskningsspørsmålene og også er et av de teoretiske perspektivene som det empiriske materialet drøftes mot.

3.1.3 Individuelle intervjuer og grupper

Intervjuene ble utført i perioden 20.februar til 6.mars 2023. Jeg har gjort sju individuelle intervjuer og tre gruppeintervjuer med to og tre personer, såkalte dyader og triader (Johannessen et al., 2021, s. 76), med til sammen altså fjorten informanter. Det ene intervjuet med to personer ble gjennomført slik etter informantenes ønske. De to andre gruppeintervjuene ble slik på grunn av begrenset tid. Kontakten med disse kom på slutten av intervjuperioden, og jeg hadde ikke kapasitet til å gjennomføre fem individuelle intervjuer til. De samtykket til å delta i gruppeintervjuer. Deltakerne i de ulike gruppeintervjuene kjente hverandre fra før, som del av samme menighet. Det er flere fordeler med gruppeintervju som metode. For noen mennesker kan det være lettere å dele noe i en gruppe enn med bare en intervjuer. Dessuten kan deltakerne kan bli inspirert til å dele erfaringer, av å lytte til hverandre (Johannessen et al, 2021, s. 126). I tillegg kan fordeler med små grupper være at hver deltaker får mer tid til å snakke, og det kan være lettere å snakke om vanskelige temaer (Johannessen et al., 2021, s. 76). En utfordring med gruppeintervju kan være at den sosiale kontrollen i gruppa gjør at noen meninger og erfaringer ikke kommer fram. Det er samtidig ingen garanti for at sosialt avvikende meninger kommer fram i individuelle intervjuer (Halkier, 2016, s. 11).

Disse to gruppeintervjuene ble gjennomført på Zoom, et internettbasert program for video- og lyd samtaler, da deltakerne bodde spredt og det var enklere å få til med begrenset tid. Jeg synes det var viktig å få med også disse informantene, da de representerer en menighet som har noen andre kjennetegn enn de andre. Jeg opplevde imidlertid at jeg ikke fikk like god kontakt med disse informantene som i de fysiske intervjuene, og at informantene var noe ukonsentrert. Det kan blant annet henge sammen med at informantene valgte å ikke bruke video. Den ene informanten måtte også avbryte intervjuet på grunn av en annen avtale, noe jeg ikke visste om på forhånd. Intervjuene er ellers gjennomført ansikt til ansikt, på ulike steder etter informantenes ønsker. Den fysiske rammen rundt intervjuet kan ha betydning, blant annet for

trygghet (Johannessen et al., 2021, s. 116). Noen intervjuer foregikk i kirken informantene tilhører, og ett ble utført på min arbeidsplass. Det ene intervjuet med to personer ble utført hjemme hos meg, etter informantenes ønske. Øvrige intervjuer ble utført på MF vitenskapelig høyskole og på en av informantenes studiested. En analog båndopptaker ble brukt under de fysiske intervjuene. Når det gjelder intervjuene på Zoom, brukte jeg programmets opptakerfunksjon.

3.2 Intervjusituasjonen

Thagaard (2018, s. 104-109) skriver om hvordan intervjusituasjonen påvirkes av egenskaper ved de ulike partene, som for eksempel alder, kjønn og hva forskeren representerer for informanten. Jeg er en del år eldre enn særlig de yngste informantene, og det kan ha hatt betydning. Når det gjelder hvem jeg som forsker representerer for informantene, så har det trolig hatt mindre betydning, da det er grunn til å tro at jeg som student oppleves ganske «ufarlig», også fordi informantene er i studentalder selv. Når det gjelder kjønn, så er jeg selv kvinne, og alle de individuelle intervjuene var med kvinner. Det skulle derfor ikke tilsi noen negativ innvirkning, snarere kan det for noen informanter ha bidratt til trygghet og tro på at forskeren forstår (Thagaard, 2018, s. 106). De fem mennene ble alle intervjuet i grupper, uten at det var bevisst fra min side. Hvis noen av mennene skulle ha vært ukomfortable med å være i en intervjusituasjon med meg alene som kvinne, så kan det ha blitt unngått ved at de var to eller tre sammen. Det blir imidlertid kun spekulasjoner. Et annet moment som kan være av betydning er kulturbakgrunn og språk (Kvale & Brinkmann, 2009/2015, s. 173-174). Alle informantene har deler av sin bakgrunn fra en annen kulturell sammenheng enn norsk majoritetskultur, og noen snakket heller ikke flytende norsk. Jeg kan ikke utelukke at dette har påvirket intervjusituasjonen på noen måte, for eksempel om det kan ha ført til misforståelser eller feilaktige tolkninger som jeg ikke har oppfattet.

Thagaard (2018) påpeker også viktigheten av at forskeren prøver å unngå å la egne verdier prege møtet med informanten, fordi man ønsker at informanten skal svare uavhengig av hva denne måtte oppfatte av forskerens verdier og synspunkt. Vi kan ikke utelukke at det skjer, men det er viktig å være dette bevisst (Thagaard, 2018, s. 108). Jeg forsøkte å være bevisst på dette i intervjusituasjonene. Jeg prøvde også å gjøre intervjusituasjonen minst mulig formell, blant

annet ved å småprate litt først og si tydelig at de når som helst kunne stoppe intervjuet og ta en pause eller spørre om noe. Siden temaet for intervjuet var gudstjenesten, så vil jeg anta at informantene regnet med at jeg selv er en del av en kristen sammenheng. Ut fra det kan det være at de bevisst eller ubevisst tillot meg noen verdier og synspunkt og tilpasset sine svar deretter. Kanskje kan det gjelde aller mest i intervjuet som foregikk på min arbeidsplass, og eventuelt også på MF vitenskapelig høyskole. En felles kristen tilhørighet kan på den annen side gi trygghet for noen.

Samtidig opplevde jeg svært god kontakt med informantene, om enn i mindre grad de som ble intervjuet på Zoom, som allerede nevnt. Noen av informantene sa at de var spente i starten, men på meg virket det som at informantene slappet av utover i intervjuene. Jeg opplevde de fleste som svært engasjerte og de gav utførlige svar på mine spørsmål. Noen spurte på nytt når de synes spørsmålene var vanskelige å forstå. Flere fortalte også om vanskelige erfaringer. Alt dette tolker jeg som tegn på at de fleste informantene følte seg trygge. Flere av informantene påpekte også etter intervjuet at tida gikk fort, og at de syntes det var spennende å snakke om temaet. Noen takket meg for at jeg tok opp disse temaene som de opplevde som viktige, og sa at de ikke hadde så mange arenaer for å snakke om dette.

Alle intervjuene unntatt ett er gjort på norsk. Det ene ble gjort delvis på engelsk. Informanten ba om oversettelse av spørsmålene underveis der det var behov, og svarte også mest på engelsk. Jeg oversatte noe av informasjonen om prosjektet og noen av spørsmålene på forhånd, men hadde ikke tid til å oversette alt. Det kan dermed ha påvirket kvaliteten på formulering av spørsmålene. Jeg kan heller ikke se bort fra eventuelle språklige misforståelser i dette intervjuet spesielt, men også i de andre. Transkripsjonsprogrammet jeg brukte oversatte automatisk de engelske svarene til norsk. Eventuelle sitater brukt i oppgaven er gjengitt på norsk, med transkripsjonsprogrammets eller min oversettelse. Dette er gjort med tanke på anonymisering, da det kun var det ene intervjuet som ble utført delvis på engelsk.

Samtlige intervjuer var semistrukturerte, basert på en intervjuguide. Jeg brukte den samme intervjuguiden til alle, bortsett fra et par spørsmål som kun var relevante for noen av menighetene, blant annet om hvilke(t) språk som brukes. Jeg la til noen flere spørsmål underveis, knyttet til temaer som kom opp i de første intervjuene og som jeg ønsket å få svar på også fra resten av informantene. Jeg endret også formuleringen på et par spørsmål som viste seg vanskelige å forstå for informantene.

I tillegg til intervju vurderte jeg også å bruke observasjon som metode. Ut fra studiens problemstilling ser jeg at det ville vært en styrke å ha med observasjon. Det var allikevel tidsbegrensning som holdt meg fra det. Det kan vurderes som en metodisk svakhet. Jeg mener allikevel at intervjuene jeg har gjort gir tilstrekkelig materiale for å belyse og drøfte problemstillingen på en måte som er faglig nyttig og gir ny kunnskap.

3.3 Forskningsetikk

En etisk forsvarlig praksis står svært sentralt i kvalitativ forskning. Dette er særlig aktuelt der forskeren har direkte kontakt med de personer han eller hun studerer. Forskningsetikken handler også om å utvise «redelighet og nøyaktighet» i presentasjon av forskningsresultater og i omtalen av arbeid av andre forskere (Thagaard, 2018, s. 20). Jeg vil nå kort presentere det Thagaard omtaler som tre grunnprinsipper for forskningsetikken (2018, s. 22-27), basert på «Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora» (NESH, 2021). Jeg gjør også rede for hvordan disse prinsippene er ivaretatt i denne konkrete studien.

3.3.1 Informert samtykke

Informert samtykke er et hovedprinsipp innen forskningsetikken. NESH (2021, s. 18) understreker at samtykket skal være «frivillig, informert og utvetydig, og det bør være dokumenterbart». Dette prinsippet gjelder også om resultatene blir anonymisert. Samtykket skal gis uten «ytre press», og det skal være nok og forståelig informasjon til at deltakeren forstår hva det innebærer å bli med. Deltakerne skal aktivt bekrefte at de ønsker å delta. For å gjøre det dokumenterbart kan man bruke en samtykkeerklæring, enten skriftlig eller på lyd- eller filmopptak (NESH, 2021, s. 18-19).

Alle informantene fikk i forkant av intervjuene tilsendt et informasjonsskriv med samtykkeerklæring, på epost. Da vi møttes for intervjuet skrev de under på skjemaet, og i de digitale intervjuene sendte informantene meg underskrifter digitalt. Informasjonsskrivet var godkjent av SIKT¹⁷ på forhånd og inneholdt informasjon om formål med prosjektet, hvem som

¹⁷ Kunnskapssektorens tjenesteleverandør. Se www.sikt.no.

er ansvarlig, hvorfor de ble spurt om å delta, hva deltakelsen innebærer og at det er frivillig. Videre var det informasjon om hvordan personopplysninger skulle ivaretas og om deres rettigheter som deltakere i prosjektet. Jeg tar selvkritikk på at jeg ikke sendte en engelsk versjon av informasjonsskrivet på forhånd til en av informantene som viste seg å ha noe begrensede norskkunnskaper. Jeg oversatte hovedessensen i skrivet for informanten før vi startet intervjuet, men vedkommende burde fått alt oversatt og tilsendt på forhånd, slik som de andre. Det skal sies at jeg ikke var fullt klar over behovet for oversettelse, men det burde jeg ha undersøkt nærmere i forkant. Utenom dette mener jeg at prinsippet om informert samtykke er godt ivaretatt i dette prosjektet.

3.3.2 Konfidensialitet

Et annet grunnprinsipp i forskningsetikken er konfidensialitet. Det innebærer at informasjonen forskeren samler inn skal behandles konfidensielt, hvis det er avtalt eller hvis det av andre grunner er nødvendig. Å behandle informasjonen konfidensielt betyr å behandle den fortrolig og i henhold til avtalen (NESH, 2021, s. 23). Dette henger tett sammen med anonymitet. Anonymitet må overholdes om det er en del av avtalen med deltakeren. Det innebærer at «enkeltindivider ikke skal kunne identifiseres i forskning eller formidling» (NESH, 2021, s. 22). Dette må sikres ved publisering av forskningen (NESH, 2021, s. 22-23).

Jeg har vært svært bevisst på å bevare informantenes konfidensialitet og anonymitet i denne studien. Etter avtalen med informantene behandles deres personopplysninger konfidensielt, og informantene anonymiseres i teksten. Jeg har vært opptatt av dette særlig siden det kristne miljøet i Norge ikke er så stort. Jeg har valgt å ikke gi informantene fiktive navn, selv om det kunne gitt en mer spennende leseropplevelse. Med fiktive navn kunne den oppmerksomme leser legge sammen sitater, og faren for gjenkjennelse ville øke. Hensynet til informantenes konfidensialitet og anonymitet har dermed gått først. Det er grunnen til at jeg heller ikke oppgir etnisitet eller navn på menighetene informantene tilhører, eller kirkesamfunn. Unntaket er Den norske kirke. Det er allikevel slik at om noen kjenner menighetene godt, så kan jeg ikke se bort fra at de kan kjenne igjen menigheten og dermed muligens også en eller flere av informantene. Jeg oppgir underveis hvilken kirkesammenheng informanten er fra. Samlet sett mener jeg dette er tilstrekkelig for å gi nyttig innsikt.

3.3.3 Konsekvenser av å delta

Det siste grunnprinsippet i forskningsetikken handler om konsekvenser for informantene av å delta i forskningen. Det betyr at «forskere har ansvar for å unngå at forskningsdeltakere blir utsatt for skade og urimelig belastning som følge av forskningen» (NESH, 2021, s. 27). Dette kan blant annet henge sammen med deltakernes integritet og omdømme (NESH, 2021, s. 27).

I den grad det kan være skadelig for informanter å delta i dette prosjektet kan det handle om negative sosiale reaksjoner ved gjenkjenning, om de har uttalt seg kritisk eller fortalt om vanskelige erfaringer. Anonymiseringen og konfidensialiteten som beskrevet ovenfor ivaretar dette så langt det lar seg gjøre. Utenom det kan jeg ikke se at det skulle kunne være skadelig for informantene å delta i dette prosjektet.

3.4 Analytisk tilnærming

Jeg har brukt tematisk innholdsanalyse som analytisk tilnærming. Dette er en «empirinær strategi der hovedvekten ligger på innholdet i et spesifikt materiale» (Anker, 2020, s. 40). En slik tilnærming til et kvalitativt materiale innebærer å se på konteksten for begreper som trer fram og å se bak det informantene sier. En utfordring ved denne strategien kan være at man trekker ut deler og mister helheten av syne. For å møte dette kan man trekke inn også den større sammenhengen i analysen (Anker, 2020, s. 40).

Jeg brukte Anker (2020) som en hjelp til de ulike stegene i analysearbeidet. Først gikk jeg gjennom materialet og markerte det som var interessant for oppgavens problemstilling. Deretter gikk jeg over til koding av dette materialet. Jeg gjorde koding nedenfra, det betyr at jeg kodet med utgangspunkt i nettopp det empiriske materialet (Anker, 2020, s. 77). Kodene samlet jeg i større kategorier. Neste steg var å skrive ut analysene og presentere dem i ulike kapitler. Kapitlene er basert på kategoriene fra kodingen og samlet i to hoveddeler ut fra to av forskningsspørsmålene.

3.5 Reliabilitet og validitet

Å argumentere for reliabilitet handler om å reflektere over konteksten som datamaterialet har utviklet seg i, altså om hvordan relasjonen mellom informantene og forskeren har påvirket de dataene som er framkommet (Thagaard, 2018, s. 188). Jeg har nå beskrevet framgangsmåten jeg har brukt i denne studien, både når det gjelder forberedelser til og selve innsamlingen av data og analysemetode. Jeg har i framstillingen etterstrebet å være tydelig på hva som er informantenes utsagn og hva som er mine egne tolkninger. Jeg har også vært inne på noen metodiske svakheter ved datainnsamlingen.

Validitet kan blant annet vurderes ved å se på «om de tolkninger vi kommer frem til, er gyldige i forhold til den virkeligheten vi har studert» (Thagaard, 2018, s. 189). For å vise dette kan vi beskrive det teoretiske utgangspunktet som fører oss til våre tolkninger, og «vise[r] hvordan analysen gir grunnlag for konklusjonene og tolkningene vi har kommet frem til» (Thagaard, 2018, s. 189). Jeg presenterer i studien det teoretiske grunnlaget jeg bruker som utgangspunkt for tolkning av funnene. Dette kan bidra til at andre kan vurdere om tolkningene jeg presenterer er gyldige.

4 Presentasjon av funn

Denne studiens problemstilling er som følger: Hvordan erfares gudstjenesten som et integrerende fellesskap på tvers av kulturer, og hvilke innsikter kan dette gi til en diakonal gudstjenestep praksis i en flerkulturell kontekst?

Presentasjonen er delt i to hoveddeler. Den første beskriver grunner for å feire gudstjeneste sammen på tvers av kulturer, etnisitet og språk. Inkludert her er også et kapittel om noen av de vanskelige sidene ved fellesskap på tvers, og et kapittel om fellesskap basert på felles språk og etnisitet. Den andre hoveddelen tilsvare studiens tredje forskningsspørsmål, og handler om hvilke faktorer som er viktige for flerkulturelle og multietniske gudstjenestefellesskap. Samlet sett gir disse funnene et empirisk grunnlag for å svare på problemstillingen.

De fleste informantene har erfaring fra flere kristne gudstjenestefellesskap, inkludert migrantmenigheter. Funn knyttet særlig til migrantmenigheter, men også til andre, henger dermed ikke bare sammen med de som er presentert i metodekapitlet. Underveis i teksten oppgir jeg hvilken kirkesammenheng informantene hovedsakelig tilhører. Jeg omtaler de forskjellige menighetene som følger: Migrantmenigheten, den internasjonale menigheten, menighet preget av majoritetsbefolkningen, den multietniske menigheten og den flerkulturelt pregede menigheten.

Del 1: Hvorfor feire gudstjeneste sammen?

Informantene fra den multietniske menigheten opplever at fellesskap på tvers er noe Gudvillet: «Selv Paulus i Bibelen sier at Jesus ikke er delt. Så det er ment for at alle skal kunne delta. Det skal ikke ha noe å si hvilken kulturbakgrunn man har». Og: «Hovedgrunnen til hvorfor jeg er så opptatt av å være med folk fra ulike kulturer og ha gudstjeneste med en multikulturell kirke er jo fordi at jeg tror det er sånn det skal være. Det som binder sammen er Gud, og det gir motivasjon». Flere av informantene fra den internasjonale menigheten erfarer at den kristne troen bidrar til fellesskap på tvers: «Vi tjener samme Gud, jeg tror at det binder oss sammen. Det betyr ikke noe hvor denne personen kommer fra. Vi har følt at dette er samme Gud som vi tilber i Afrika». Og en annen: «Jeg tror ikke at jeg hadde hatt venner som var fra så mange ulike kulturer hvis jeg ikke hadde den troen som jeg har».

Et par av informantene fra migrantmenigheten er ikke så opptatt av hvordan fellesskapet ser ut, for: «Det viktigste er jo at de forstår Guds ord». Og den andre: «Jeg tror ikke det har så mye å si om den [kirken] er multikulturell eller ikke. Fordi jeg kommer for å få med meg Guds ord, og være i fellesskap med andre som også er kristne». Det viktigste for samtlige informanter ser ut til å være at alle, uavhengig av bakgrunn, skal ha mulighet til å være del av et kristent fellesskap.

4.1 Å tilhøre flere kulturer

Alle informantene har bakgrunn fra flere kulturer. Slik beskriver to av informantene fra den multietniske menigheten det: «La oss si den norske delen av meg ikke blir helt enig med den andre, og den andre delen av meg ikke blir helt enig med den norske kulturen. Jeg tror jeg vil helst ha det sånn at det er begge [deler] som er med på det [gudstjenestefellesskapet, forf.anm.]» Og den andre: «Det handler om å anerkjenne at vi er vokst opp i en norsk kultur, og samtidig er vi fra en annen kultur. (...) Vi er ikke bare én side».

4.1.1 Mellom ulike fellesskap

Det ingen selvfølge å finne tilhørighet i et gudstjenestefellesskap, som informanten fra den multietniske menigheten forklarer:

Så å gå i en kirke når du har den slags utgangspunkt, det har jo vært litt problematisk i forhold til at du føler ikke at du blir sett på en måte. Så det er flere som jeg kjenner som har falt av fra kirkesammenheng. Og fremover så kommer det til å være mer og mer behov for sånne kirker, multikulturelle kirker.

Informantene beskriver behov for å tilhøre fellesskap som både anerkjenner og rommer alle deres ulike sider. En informant som er født i Norge deler erfaringen av å ikke bli regnet som norsk da hun først kom til det «norske» fellesskapet. En informant forteller fra tida før hun ble del av den multietniske kirken: «Jeg tenkte [at] de norske kommer jo bare til å ha norsk fellesskap, og vi kan jo bare ha vårt fellesskap, så det går ikke an å komme sammen. Så jeg mista jo litt interesse i kirke, ikke sant. Så der var det veldig sånn konflikt, og det påvirket troen

min veldig mye». Informanten opplevde det vanskelig å finne et menighetsfellesskap som rommet den flerkulturelle bakgrunnen, og det gikk ut over troen.

Noen liknende utfordringer tematiseres også hos en informant fra migrantmenigheten, som har hatt nesten hele oppveksten i Norge: «Jeg var på besøk i en annen kirke som var en blanding. Og det var ganske fint å forstå litt mer. Fordi jeg forstår ikke så veldig mye av det andre språket [som brukes i migrantmenigheten, forf.anm.]». Informanten kommenterer tidligere fellessamlinger med en norsk menighet som «veldig, veldig fint». Om gudstjenestefellesskap på tvers, sier informanten: «Jeg har tenkt en del på det. Jeg tenkte litt mer på det før, at hvis vi hadde blanda oss med en annen [menighet, forf.anm.], hvordan det hadde blitt. Det er fint, men det er også kræsje». To av de andre informantene, som kom til Norge da de var rundt tenåringsalder, mener at migrantmenigheten fungerer bra for dem, fordi de kan alle språkene som brukes der. Særlig hos de som har hatt hele eller mye av sin oppvekst i Norge kommer det imidlertid fram en ambivalens. De ønsker på den ene siden mer fellesskap på tvers, samtidig som de kjenner på forskjeller som gjør det krevende.

En av informantene peker på at de eldre i migrantmenighetene bør støtte de unges deltakelse i multietniske miljøer. Noen eldre er redde for at de unge mister sine foreldres eller besteforeldres kultur, eller at de skal ta til seg negative trekk ved norsk kultur. For noen oppleves dette som et press å stå i, som en informant fra den internasjonale menigheten forklarer: «[Vi] som har vokst opp i Norge (...) kan kjenne oss igjen av vanskelighetene som vi kanskje går igjennom på grunn av kultur. (...) De [foreldrene] kan ikke forstå, men vi forstår hverandre». Å dele slike erfaringer kan slik oppleves viktig.

4.2 Å kjenne seg igjen

Noen av informantene beskriver behov for fellesskap hvor de ikke skiller seg ut, og hvor det er andre med liknende erfaringer som dem selv. En informant fra en av menighetene preget av majoritetsbefolkningen, forteller: «... det er jo litt naturlig å ville være rundt folk som enten ser ut som deg, eller som har det litt likt som deg. Fordi når du da trenger dem eller har det vondt, så skjønner de deg kanskje litt bedre». En forteller om fellesskapet i en migrantmenighet: «Det er ingen spørsmål, jeg er akkurat lik alle sammen. Det er veldig godt». En med tilhørighet i migrantmenigheten som konfirmerte seg i Den norske kirke forteller: «Da jeg hadde

konfirmasjon, det var jo hovedsakelig nordmenn som konfirmerte seg i Den norske kirke. Da merker jeg sånn ... jeg ser alle som er mine gjester. Framfor alt annet, liksom». Det beskrives en negativ opplevelse av å skille seg ut. Informanten forteller hva hun ville savna fra migrantmenigheten: «Man ville savna folk som likner på deg og som kjenner deg fra du var liten også. Vet hvor du kommer fra. Kjenner familien din også fra et annet perspektiv».

En informant fra den multietniske menighetene sier: «Jeg føler at i denne menigheten, jeg kan være mer åpen, enn i den kirken jeg var med på [før]. Ja, rett og slett fordi det er mange andre som kan relatere til meg». Felles erfaringer gir fellesskap: «Man på en måte kjenner seg komfortabel med hverandre, fordi man er veldig like i forhold til majoriteten rundt deg og kulturen». Å være i fellesskap hvor man ligner på andre og har sammenliknbare erfaringer ser ut til å være av stor betydning for mange av informantene.

Det trenger ikke å bety at alle skal være like. En informant fra en av menighetene med stort flertall av majoritetsbefolkningen sier at om det var folk med flere ulike bakgrunner, stemmer og ansikter så hadde fellesskapet blitt mer aksepterende og flere kunne kjenne seg igjen. Det kunne gjøre det lettere for nye å komme inn. Samtidig kunne man bli kjent med og lære av folk med en annen bakgrunn. En informant fra den multietniske menigheten sier det slik: «En blanding av litt forskjellige typer mennesker, hvor flere ting er litt mer normalt, at man ikke skiller seg ut så mye, det kjenner jeg på at jeg trenger».

4.3 Fellesskap på tvers av ulikheter – verdifullt i seg selv

En informant fra den internasjonale menigheten sier: «Jeg føler at det at jeg har så mange forskjellige kulturer rundt meg gjør meg mer åpen for ikke å dømme». Og en annen: «Det er en god ting, det å lære andre måter å tilbe Gud». En informant fra en av menighetene med en etnisk norsk majoritet sier det slik:

Jeg har jo vært veldig mye med minoriteter da. Og uansett hvilken vei man går, enten man går fra å være norsk til å være med minoriteter, eller minoritet til å være med norsk, så kan man alltid lære noe da. (...) Det er jo gjennom at jeg har jobbet her, at jeg på en måte da har forstått litt mer resten av Norge da.

Flere av informantene understreker verdien av å omgås mennesker med andre bakgrunner og løfter fram de kristne fellesskapene som arenaer for dette. De peker på at slike fellesskap gir en bedre forståelse av verden og andre mennesker. En av informantene fra menigheten med flerkulturelt preg sier:

Jeg synes det er bra at det er etnisk norske barnefamilier som også kom hit, at det ikke bare var utenlandske barnefamilier. Det er jo viktig for jeg tenker hvis det nå er barnefamilier bare fra samme, da blir det igjen lukket på en måte. At det er litt blandet nå i søndagsskolen, både at det er norske og utenlandske, jeg synes det er skikkelig bra.

Denne informanten har bakgrunn fra både monokulturelle og flerkulturelle fellesskap. I lys av det er det interessant at informanten knytter blandede fellesskap til åpenhet og «like» fellesskap til lukkethet. Flere av informantene peker på utfordrende sider ved fellesskap basert på felles språk og etnisitet, som en informant fra migrantmenigheten:

Noen ganger når de voksne har gudstjeneste, de snakker om ting som jeg er helt uenig med. Men siden de har det samme tankesettet, så kan de være closeminded da, og så er det ingen andre der som kan si noe imot det de sier, fordi alle er fra samme sted og tenker helt likt. Så jeg synes de burde være mer åpne for andre grupper, da.

Manglende innspill fra annerledes tenkende trekkes fram som negativt, og informanten ser ut til å se at løsningen på dette er å være åpen for andre grupper. En informant som har erfaringer fra flere monokulturelle fellesskap, både med norsk fortegn og med minoritetstilknytning, har noen liknende refleksjoner:

Ofte når man ikke får like mye input, da, fra ulike folk, noen bare er med sine egne, at det også kan være med på å på en måte stoppe utvikling. Hvis vi har lyst til å fortsette å kunne være gode mennesker, og praktisere kristendommen så godt vi kan, så er det å høre ulike stemmer, se ulike ansikt, møte nye mennesker en viktig del av det.

Informanten knytter det å omgås mennesker som er annerledes til hvordan vi praktiserer kristen tro.

4.4 Speile samfunnet og fremtiden

En av informantene påpeker at det kommer flere «utenlandske» til menighetens nærområde og en annen kommenterer at samfunnet ellers ikke er oppdelt etter etniske grupper. Flere nevner at hvis menighetene vil vokse, så må de tilpasse seg for at flere skal kjenne seg velkomne og oppleve tilhørighet. Flere opplever at multietniske fellesskap er fremtiden, som en av informantene fra en av menighetene preget av majoritetsbefolkningen: «Fordi Norge utvikler seg jo (...). Så for å kunne møte [fremtiden] på best mulig måte, så er det å inkludere folk, og ikke sette grenser mellom hverandre (...). Det vil gjøre det mye enklere i fremtiden, at vi i stedet for å gro fra hverandre, gror nærmere hverandre». Informanten ser ut til å tenke at fremtiden vil trenge fellesskap som samler folk på tvers. En fra den flerkulturelt pregede menigheten er spent på hvordan kirkesamfunnene vil tilpasse seg:

Kanskje man ikke ser det før tre generasjoner framover. Men behovet da tror jeg kommer til å være mer enn det er nå. Folk får jo barn, og de barna må jo også føle at de tilhører et sted. Selv om man har som jeg for eksempel en blanding av veldig norsk kultur ... og jeg bærer fortsatt veldig mye preg av den [andre] kulturen.

Informantene fra migrantmenigheten snakker også om fremtiden: «Vi kommer ikke til å ha en typisk migrantkirke, for vi snakker jo ikke språket». Og en annen: «Jeg føler vi kommer til å gjøre det litt annerledes. (...) kanskje invitere folk fra andre land og kulturer også». Informanter fra flere av menighetene er opptatt av hvordan fellesskapene kan møte framtiden og tilpasse seg endringer i samfunnet.

4.5 Forhold til samfunnet og nettverk

Flere av informantene uttrykker at menigheten spiller en rolle i forholdet til det norske samfunnet. En fra den multietniske menigheten sier: «Jeg tror det hjelper meg veldig når det gjelder språk. (...) Og jeg lærer å kunne, hva heter det, bridge den kulturbarrieren, ikke sant?» En av informantene som er født i Norge opplever å være en ressurs for andre i den internasjonale menigheten, for å bli kjent med norsk samfunn og språk. Informanten er opptatt av menigheten som et sted hvor man kan komme ut av sin boble med folk fra samme land. Det er kultur for å snakke om hvordan man kan ta del i samfunnet:

[P]astoren sa: «Har du snakket med naboene dine noen gang? Gå og gjør det!» Og: «snakk norsk med barna dine». (...) det påvirker hvordan man tenker. Du blir motivert til å komme deg ut og utforske og bli en del av fellesskapet. Ikke bare oss, men landet. Nå er du her, bruk det som en mulighet, og lær. Så det er det kultur for i kirken vår. Så jeg tror det er et ansvar, jeg synes det er helt riktig.

Informanten opplever at det internasjonale menighetsfellesskapet oppmuntrer til refleksjon rundt det å leve i Norge, inkludert skolegang og jobb. Informantene fra de internasjonale og multietniske menighetene forteller i større grad enn de andre at menigheten har bidratt til at de har fått et større og mer flerkulturelt nettverk. Dette handler nesten utelukkende om nettverk innenfor kristne miljøer, men med en større bredde enn deres egen menighet og kulturbakgrunn, som Laget og KRIK.

En informant fra en av menighetene preget av majoritetsbefolkningen trekker fram at «statskirken» har større arenaer: «Om de hadde spurt han [pastoren i en kristen migrantmenighet] eller hvem som helst andre om å komme på besøk, lede en gudstjeneste eller holde et bånd ... fordi vi har jo et veldig sterkt bånd med moskéen her». Informanten ønsker at menigheten skal invitere andre kristne inn i gudstjenesten eller til samarbeid på annen måte. Det ser ut til at informanten mener at hovedansvaret for en slik kontakt ligger hos Den norske kirke-menigheten. Informanten ser også ut til å sette spørsmålsteget ved det informanten oppfatter som at menigheten har et sterkere bånd til moskeen enn til andre kristne.

4.6 Når fellesskapet utfordres

Noen av informantene påpeker at det kan være ulike syn på det å være et flerkulturelt fellesskap. En informant fra en av menighetene som har et stort flertall med majoritetsbakgrunn sier: «Noen tenker at dette er helt uaktuelt, for eksempel at de bare er vant til å møte etnisk norske. Noen ... har kanskje ikke så mye forhold til at Norge er blitt såpass multikulturelt».

4.6.1 Opplevelser av avstand

Opplevelser av avstand og forskjeller preger erfaringer med «norske kirker» hos en del av informantene. En fra migrantmenigheten sier: «Jeg tror folk føler det er rart Hvorfor skal jeg gå i en norsk kirke?» En annen fra migrantmenigheten kan ikke huske sist han var i en norsk kirke. Mange av ulikhetene handler om stil. Flere beskriver Den norske kirke og andre «norske» kirker som stive og lite fleksible: «Du må følge dette og dette», «jeg føler ikke du kan endre noe på det akkurat ...» og «det blir litt for monotont for meg, litt for satt opp». Disse beskrivelsene brukes som motsetning til å være åpen og fri. En informant fra en av de «norske» menighetene påpeker at om det er lenge siden man har vært i kirken, så kan gudstjenesten oppleves veldig seriøs. Informanten kommenterer også at det kan være vanskelig å ha med barn. Som en kontrast til den «norske» menigheten sier en om migrantmenigheten: «Det er alltid fest i kirken ...». En fra den internasjonale menigheten kunne ikke gått i en «norsk» menighet fordi hun opplever at noe mangler: «Jeg er veldig glad i musikk, veldig glad i ... jeg holdt på å si glede. Ikke at det ikke er glede der [i «norske kirker], men forskjellige måter å være glad på». Det ser ut til at ulikheter særlig knyttet til musikkuttrykk og gudstjenestestil oppleves som store, og at dette gjør det lite attraktivt for en del av informantene å gå i «norske» menigheter.

Flere av informantene påpeker at Norge er sekularisert og at dette også preger kristne. En fra migrantmenigheten sier: «Det er veldig mange som for eksempel er døpt kristne, men de snakker ikke så mye om kristendommen med andre». En fra den internasjonale menigheten har erfaringer med at norske kristne har mest fokus på det fysiske: «Jeg føler det er masse åndelige ting, folk vet ikke hva det er. Å be for folk som er syke, ... og Jesus kan gjøre noe. De fleste tror ikke på sånne ting. Men i hjemlandet, der tror nesten alle på det». En fra den flerkulturelt pregede menigheten sier: «Ikke at norske er ureligiøse ... men jeg føler at utlendinger har mye sterkere tro enn norske». Disse erfaringene av forskjeller mellom «norske» kristne og kristne fra andre deler av verden deles av flere av informantene.

En informant fra den flerkulturelt pregede menigheten påpeker også at det er forskjell på det norske og «det utenlandske» fellesskapet. Flere av informantene opplever avstand til særlig eldre med norsk bakgrunn. En informant har positive erfaringer med at folk i menigheten kom hjem til familien på besøk, særlig da de var nye. Men det tok lang tid før familien ble invitert hjem til noen av de «norske»: «Vårt samfunn, vi er mer sånn inkluderende, vi inviterer folk hjem og for oss er det ikke et problem. For den norske kulturen, det er ikke vanlig at de inviterer

utlendinger hjem». Informanten påpeker forskjeller i erfaringer av gjestfrihet, og hvordan dette kan gjøre det vanskelig å bygge fellesskap på tvers av kulturtradisjoner.

4.6.2 Eksotisering

Informantene deler også andre vanskelige erfaringer. En side handler om eksotisering av det kulturelle mangfoldet. Noen opplever at det blir snakket for mye om det i fellesskapet: «Jeg synes jo det er litt rart, fordi det her er en bydel med mange ulike bakgrunner, ikke sant? Og da må man jo nesten forvente at det kommer folk med ulike bakgrunner». En annen sier: «Altså i starten var jeg sånn, ja, det er koselig, det er jo fint å bli hyllet på en måte. Nå som jeg ble litt eldre, så tenkte jeg sånn, er det egentlig vits i å si det hele tiden [kommentere mangfoldet]?» Informantene opplever det unaturlig å fremheve det kulturelle mangfoldet så mye som det gjøres, da slike fellesskap er en naturlig følge av den sammensatte befolkningen.

En informant har på den annen side positive erfaringer fra den multietniske menigheten: «Så er det liksom ikke sånn eksotifiserende, hvor vi på en måte bare setter dem [ulike kulturbakgrunner] i lys når det er feiring eller når vi vil vise vårt kulturelle mangfold, men i det hverdagslige også». Informanten opplever som en motsetning til de andre at det kulturelle mangfoldet kommer naturlig fram, og at det er en god ting.

4.6.3 Rasisme

Et par av informantene deler noen erfaringer det er nærliggende å tolke som rasisme.¹⁸ En forteller fra en konkret sammenheng: «Folk kan liksom slenge ut kommentarer og sånne ting, som de ikke tenker over fordi alle der er norske. Men jeg tenker sånn ‘ok, men var det nødvendig å si?’» Informanten presiserer at det ikke er sånn nå lenger. Om et annet fellesskap, som i større grad er flerkulturelt, sier informantene: «Her hadde ikke folk sagt noe sånt». En informant forteller fra gudstjenestefellesskapet hvor vedkommende er en av svært få som har en annen etnisk bakgrunn enn norsk:

¹⁸ For mer om rasisme, se for eksempel Bangstad & Døving (2023).

Når jeg var yngre, jeg var veldig mye sur og frustrert over rasistiske ord. Eller litt sånn stygge ting da. Fordi jeg tok alt sammen som at alle sa noe for å treffe meg med vilje. Og nå skjønner jeg litt mer at noen folk har ikke helt den kunnskapen. Så nå treffer det meg ikke på samme måte, men det gjør at jeg ikke føler at jeg kan være helt meg selv.

Erfaringene har gitt «litt tykkere hud»:

Jeg har jo fått litt bredere syn da. Skjønt litt mer at krenkende uttalelser, eller støtende ting, at det ikke alltid kommer fra hat, da. At det ikke alltid er med vilje at det skal være krenkende. Det har gjort at jeg har forstått litt flere deler av livet mitt. (...) Forstått litt mer resten av Norge.

Det ser ut til at det «bredere synet» har hjulpet informanten. Like fullt virker informanten preget i samtalen om dette. Det er nærliggende å tro at erfaringer av rasisme bidrar til opplevelse av avstand og utenforskap. Informanten sammenligner disse erfaringene med fellesskapet i migrantmenigheten: «De har aldri sagt noe som har gjort meg ukomfortabel. Jeg har alltid kunnet være meg selv der. Aldri fått noen spørsmål til hvordan jeg ser ut, eller ...». Informanten beskriver erfaringer av å skille seg ut, og betydningen av å være i fellesskap hvor det ikke er slik.

4.7 «Like» fellesskap

En av informantene fra migrantmenigheten sier: «Jeg tror kanskje det er greit at man har forskjellige menigheter fra forskjellige språk og kultur». De fleste informantene er positive til mange sider ved migrantmenigheter. De er enige om at mennesker som har innvandret til et nytt land trenger gudstjenestefellesskap på et forståelig språk og med kjente tradisjoner. De peker i tillegg på migrantmenighetenes funksjon som kultur- og språkformidler.

En annen av migrantmenighetenes viktige funksjoner er å møte sosiale behov. Informanten opplever det som et fellesskap der folk blir savnet om de ikke kommer. Kirken er et sted å få venner: «Det vil bare være mye lettere å «connect», enn for meg å begynne et nytt vennskap med folk som ikke kan snakke samme språk». Flere bruker familiemetaforer: «Kirken vår liker å si at vi er i slekt ... så vi er barna til alle de voksne og alle er på en måte i slekt». Det handler

om å føle seg hjemme og trygg: «Man føler seg tryggere ved å være en del av sine egne». Flere sier at menigheten er en av få arenaer hvor de kan være med folk med samme kulturelle bakgrunn. Noen påpeker at de bruker norsk «alle andre steder».

Flere av informantene fra migrantmenigheten ser vanskeligheter med multietniske fellesskap: «Det blir veldig vanskelig å få det til, at alle skal tilpasse seg». De trekker fram ulike preferanser også med tanke på språk. Samtidig er de ikke avvisende til mer fellesskap på tvers: «Fordi vi har samme religion og samme Gud, det hadde vært litt kult». En av informantene fra migrantmenigheten kommenterer at den eneste erfaringen av kristent fellesskap med noen med en annen kulturbakgrunn var i konfirmasjonsundervisningen [i Den norske kirke].

Det kommer fram at migrantmenighetene betyr mye for flere av informantene, også de som selv er oppvokst i Norge. Dette er et noe overraskende funn for meg og noe jeg kommer tilbake til i drøftingen. Flere av dem som nå har sin hovedtilhørighet i norskspråklige menigheter tilhører også en migrantmenighet. En av disse snakker om den doble tilhørigheten som en ressurs. Hjemme- og familiefølelsen i migrantfellesskapene vektlegges sterkt, sammen med betydningen av å kjenne seg forstått, inkludert og akseptert. Informantene ser noen vanskeligheter med å ha gudstjenestefellesskap på tvers av kulturer. Samtidig er det et ønske hos flere om mer av slike fellesskap.

Del 2: Hvordan feire gudstjeneste sammen?

Denne andre delen av presentasjonen av funn handler om hvilke faktorer som er viktige for flerkulturelle og multietniske fellesskap.

4.8 Praksiser som bygger fellesskap

Informantene deler erfaringer av praksiser ved gudstjenesten som oppleves fellesskapsbyggende. Kirkekaften nevnes som viktig og det å dele mat fra ulike kulturer. Noen nevner lystenning og nattverden. I tillegg nevnes salmesang, å skrive bønnelapper og å kunne snakke med presten. Flere av informantene nevner også prekenen, som informantene fra en av de majoritetspregede menighetene: «[d]et er veldig godt (...) når man forteller en historie og

du er inkludert i den». Prekenen kan altså fungere både inkluderende og ekskluderende. Konkrete praksiser som er åpne for alle kommer fram som viktig for å tydeliggjøre fellesskap på tvers av bakgrunn.

4.8.1 Språk

Språk er et tema som går igjen. En informant fra den internasjonale menigheten sier: «La oss si det er noen som har kommet helt nye til Norge, som går i en norsk kirke der de snakker bare norsk. (...) jeg forstår ingenting, og jeg føler meg ikke velkommen». Og en fra den multietniske menigheten: «[om] det er ikke noe språk jeg forstår, jeg føler ikke helt at det er noe åpent. Jeg tror det er kanskje bedre å ha multikulturelle kirker, for da er det kanskje lettere». Informantene beskriver en direkte sammenheng mellom å forstå språket og å kjenne seg velkommen.

En annen side handler om å delta med sitt eget språk, som denne informanten fra en av de majoritetspregede menighetene: «Det er liksom spennende å kunne fortelle (...) fra sitt eget språk. Jeg vil si det for Fader Vår, det er en viktig ting i gudstjenesten». Det er nærliggende å tro at det å lede menigheten i Fader Vår på eget morsmål oppleves som en form for anerkjennelse.

4.8.2 Åpenhet for ulike tradisjoner

Å integrere elementer fra ulike tradisjoner og være åpen for nye ting blir av mange trukket fram som grunnleggende i et multietnisk gudstjenestefellesskap. En informant fra en av menighetene med flerkulturelt preg, sier: «Det er jo noe som gjør at folk med flerkulturell bakgrunn kommer hit. Og det tror jeg er noe med det at vi er åpne for noe nytt, da. Litt mer utradisjonelt, da». Og videre: «Hvis kirker har som mål å kunne inkludere flere fra andre etniske bakgrunner, så må man på en måte kunne forvente å inkludere deres kulturelle ... hvordan de praktiserer det». Åpenhet for ulike tradisjoner knyttes til å føle seg velkommen, som en informant fra et av de majoritetspregede fellesskapene sier: «Kanskje trekke inn noen ting som de gjør i deres land ... i de norske kirkene. (...) Sånn at alle føler seg velkomne». Noen gir eksempler som å synge sanger fra ulike land og å markere nasjonaldager. Musikken beskrives som svært viktig av de aller fleste. En fra den internasjonale menigheten sier: «Spesielt for sånn afrikansk del, de fleste

ser så mye på musikken. (...) Så, kommer jeg til å føle meg bra og sånt». En informant forteller fra en norskspråklig menighet: «De ønsker også at vi synger våre egne sanger. Det gjorde at vi følte oss velkomne. Men andre steder vi har besøkt, hvor de tenkte at «de må gjøre det på vår måte», så følte vi at vi ikke kan gå der. Jeg må gå der de aksepterer meg». Aksepten kobles til rommet for å bidra med sitt eget.

En informant sier at kirkene må «anerkjenne forskjellige måter å gjøre ting på». En annen sier: «Det må også komme frem at selv om det er en annen måte, så er det fortsatt riktig». Informantene viser på ulike måter at integrering av ulike tradisjoner er nødvendig for anerkjennelse og tilhørighet. Begrepet åpenhet brukes mye og kobles blant annet til språk og gjenkjennelse og til integrering av ulike tradisjoner i gudstjenesten.

4.8.3 Sosialt fellesskap

For mange av informantene knyttes åpenhet også til det sosiale fellesskapet. Å føle seg velkommen og hjemme er viktigere enn liturgisk form eller prekenen, særlig som ny. En forteller fra den internasjonale menigheten: «Jeg husker da jeg kom til menigheten, jeg var gjest, men folk var hyggelige mot meg. Jeg tenkte det her er ikke bare en kirke, men også en familie. Så jeg følte meg velkommen». En annen fra den multietniske menigheten sier litt om hva som skaper fellesskap: «Noen fra kirken har kommet på besøk for middag (...). Litt sånne ting hvor jeg føler at jeg er en del av en større familie». Informantene knytter positive erfaringer til kirken som en familiekontekst. En informant fra den multietniske menigheten har erfart at fellesskap også handler om tid: «Folk tar seg den tiden og kan være litt ukomfortable med hverandre (...) og får til noen kommunikasjon». Dette kommer fram at dette kan være krevende, for eksempel på tvers av språk, men at det er av betydning.

Å ha møtepunkt utenom gudstjenesten løfter mange av informantene fram, for eksempel husgrupper som går på tvers av etnisitet og språk. Én av informantene opplever at det ikke skjer så mye utenom gudstjenesten i «kirker som er etnisk norske»: «Da er det jo vanskelig at utlendinger skal komme til den kirken, da. Liksom hvordan skal man bli inkludert, (...) hvordan skal man få fellesskap?» Informanten ser ikke gudstjenesten i seg selv om en arena for fellesskap. Informanten foreslår: «Hvis man hadde satt av tid til å møtes også utenfor søndager (...) det gjør jo at fellesskapet blir bedre, og at folk også føler seg inkludert, folk som er fra en

annen kultur, da kanskje de hadde satt mer pris på (...) å komme til den norske kirke». Det framkommer hos mange av informantene at personlige relasjoner i fellesskapet er en viktig side av tilhørigheten til en menighet.

4.9 Kirkekultur og gjensidig tilpasning

Flere av informantene snakker om en egen «kirkekultur» eller «himmelkultur», for eksempel i den internasjonale menigheten: «Vi tar alle kulturer, da mener jeg med sangen. Men når det gjelder å preke, da følger han det som står i Bibelen. Og det er himmelkultur». En informant fra den multietniske menigheten sier noe av det samme: «Det er veldig sånn en slags kirkekultur da, som vi alle tar del i».

4.9.1 Vilje og ledelse

Flere av informantene erfarer at multietniske fellesskap ikke vokser fram av seg selv og at det er krevende. En fra den multietniske menigheten sier: «Det er noe som trenger mye arbeid, mye energi og motivasjon for at det skal fungere». Det handler også om vilje: «Om de vil samarbeide og prøve å få inn folk med utenlandsk bakgrunn».

Flere påpeker man må våge å gå ut av det kjente, som denne informanten fra den multietniske menigheten: «Du må være komfortabel med at ikke alle snakker samme språk, ikke har den samme kulturen. Du må være komfortabel med å sette din kultur litt tilbake, og ta del i det fellesskapet og den kirkekulturen som er der». Noen påpeker at det er en fordel om det ikke er én dominerende kultur i fellesskapet. Lederskapet er også viktig: «Det er mye med ledelsen i kirkene å gjøre. Det kan jo bli veldig firkantet hvis man holder seg til det man er vant til, men hvis man får litt input fra utsiden, og inkluderer det i jobben som skal gjøres, så kan ting bli litt mer tilpasset dagens kultur og målgruppe». Informanten påpeker lederes ansvar for å lytte og involvere og være villig til å gjøre endringer. En informant opplevde i en sammenheng at det var mye fokus på at de nye skulle lære norsk språk og kultur, og at behovet de nye hadde for å ha med sin opprinnelige kultur ble glemt: «Vi følte at det ikke var plass for å bygge videre på det vi har, mens vi måtte på en måte legge det litt tilbake». Informanten fra den multietniske menigheten påpeker at et slikt fellesskap må bygge på gjensidig og likeverdig samarbeid:

Vi legger mye fokus på de som har norsk opphav. (...) Men de som har minoritetsbakgrunn har også et ansvar om å komme sammen og få til et samarbeid hvor det skal fungere. (...) og gjøre det de føler burde bli gjort i kirken, og lage den plass som de trenger også. Men så trenger vi jo selvfølgelig det lederskapet, og de der til å heie fram og gi plass. (...) For å få til en multikulturell kirke så må det samarbeidet være ganske likeverdig. Visjonen må ligge i begge.

Alle parter har et ansvar for å bidra til å bygge fellesskap på tvers av kulturer. Informanten påpeker at et slikt arbeid krever vilje fra alle sider og at det må bygge på likeverdig samarbeid.

4.9.2 Deltakelse og representativitet

Flere av informantene legger vekt på aktiv deltakelse, som denne informanten fra den flerkulturelt pregede menigheten: «Jeg tror det viktigste er å inkludere de, og få de aktive i kirken, de som er fra en annen kultur». En av informantene er med og leser preteksten: «Da føler jeg meg veldig inkludert». Å delta med ulike oppgaver beskriver informanten også som å være «fysisk en del av selve menigheten». Aktiv deltakelse ser ut til å være av stor betydning for opplevelse av tilhørighet.

Betydningen av representativitet kommer også fram: «Nå har vi et arbeidsutvalg med andre bakgrunner, (...) og da på tide kan man si, nå som det er flere folk med andre bakgrunner. Sånn at man føler at andre kulturer også er representert, at det ikke bare er norske som sitter der. Det synes jeg er bra». Det handler om å reflektere hvem som er del av menigheten. En av informantene fra den multietniske menigheten mener det er viktig å finne nøkkelpersoner:

Til lederstillinger, for eksempel, og gi dem ansvar, sånn at det vises frem. Ikke bare at det er mange som sitter bare som publikum, og så er det mange norske som er på scenen. Man kan heie fram folk, og ha med inn i menighetsråd, for eksempel. Sette inn folk som har ulike kulturer, ulike bakgrunner, sånn at det blir en veldig variert gruppe, og at ikke alle skal ligne på hverandre og alle kommer fra samme utgangspunkt.

Behovet for å «heie fram» kan tyde på erfaringer av at det ikke kommer av seg selv. En informant opplevde lenge at lederskapet var forbeholdt de norske. Noen i fellesskapet som hadde majoritetsbakgrunn sa at de ikke kunne relatere til en pastor med en annen

kulturbakgrunn. Informanten stilte seg da spørsmålet om hvem som har definisjonsmakten. Det ble etter hvert en stor opplevelse for informanten å få en pastor med en annen kulturell bakgrunn enn norsk. Representativitet og gjenkjennelse beskrives av informantene som viktig i ledelse og andre roller.

4.10 Oppsummering av funn

Informantene har ulike perspektiver på grunner for å feire gudstjeneste på tvers av kulturelle skiller. Noen opplever at det er i tråd med Guds vilje, mens andre vektlegger behovet for å speile et multietnisk samfunn. Noen peker på at slike fellesskap er verdifulle i seg selv. En del av informantene erfarer at multietniske fellesskapet må til for å romme deres egen sammensatte kulturelle tilhørighet. Samtidig viser funnene at det også er utfordringer knyttet til å bygge slike fellesskap. Noen opplever avstanden til majoritetsbefolkningen for stor, andre har vanskelige erfaringer av eksotisering og rasisme. Nesten alle informantene har erfaringer fra migrantmenigheter. Funnene viser at disse fellesskapene er av svært stor betydning, også for de som har hatt hele sin oppvekst i Norge. Når det gjelder hvordan man kan feire gudstjeneste på tvers av kulturelle skiller, peker informantene på faktorer som språk, åpenhet for ulike tradisjoner, gjensidig samarbeid og tilpasning og betydningen av det sosiale fellesskapet.

5 Drøfting

Vi har nå sett på teoretiske perspektiver om gudstjenesten i et diakonalt perspektiv og om sosial kapital, og vi har sett hvilke funn som kommer fram i det empiriske materialet. I dette kapitlet skal vi se på hvordan disse perspektivene sammen kan gi noen svar på problemstillingen for denne studien: Hvordan erfares gudstjenesten som et integrerende fellesskap på tvers av kulturer, og hvilke innsikter kan dette gi til en diakonal gudstjenestep praksis i en flerkulturell kontekst?

Drøftingen er delt i to hoveddeler. Den første er koblet til det første forskningsspørsmålet og drøfter grunner for å arbeide for gudstjenestefellesskap på tvers av kulturer. Andre del er koblet til studiens siste forskningsspørsmål og diskuterer viktige faktorer for flerkulturelle og multietniske gudstjenestefellesskap. I egne avsnitt gjennom kapitlet belyses også det andre forskningsspørsmålet, om hvordan utviklingen av sosial kapital kan knyttes til deltakelse i kristne gudstjenester.

Del 1: «Fordi vi har samme religion og samme Gud».

Først skal vi undersøke hvilke grunner som kan finnes for å jobbe for gudstjenestefellesskap på tvers av kultur, etnisitet og språk. Som vi har sett er det ikke noe entydig bilde som trer fram i det empiriske materialet. En fra migrantmenigheten sier: «Jeg tror kanskje det er greit at man har forskjellige menigheter fra forskjellige språk og kultur». Fra den multietniske menigheten sier en: «Hvorfor jeg er så opptatt av å (...) ha gudstjeneste med en multikulturell kirke er jo fordi at jeg tror det er sann det skal være». En annen fra migrantmenigheten synliggjør en ambivalens: «Det er fint, men det er også krasj». Noen av informantene fra migrantmenigheten er ikke så opptatt av dette: «Jeg tror ikke det har så mye å si om den [kirken] er multikulturell eller ikke». Dette viser at bildet er sammensatt.

5.1 Gudvillet

En grunn for å skape gudstjenestefellesskap på tvers av kulturer kan være at dette oppleves som i tråd med Guds vilje. Vi har allerede sett en av informantene fra den multietniske menigheten

si det: «Fordi at jeg tror det er sånn det skal være». *Conviviality* bærer med seg en forståelse av at vi i «den andre» møter Kristus og at vi alle på denne måten trenger «den andre» (Addy, 2019, 168-169). Et slikt perspektiv kan vise én side av betydningen av fellesskap på tvers, for kirkens og den enkeltes tro og fellesskap med Kristus.

Gray (2022/2023) argumenterer for at den multietniske kirke er sentralt i det kristne evangeliet. Vi har videre sett at et skapelsesteologisk syn omtaler det mangfoldige skaperverket som Guds vilje, inkludert mangfoldet blant mennesker (Hegstad, 2009, s. 72). Det kan illustreres ved denne informanten fra den multietniske menigheten: «Selv Paulus i Bibelen sier at Jesus ikke er delt. (...) Det skal ikke ha noe å si hvilken kulturbakgrunn man har». Dette kan være noe av det Shanka (2021, s. 144) etterlyser om å se vår felles identitet i Kristus. Flere av informantene er som vi har sett veldig tydelige på dette, som en fra den internasjonale menigheten: «Det betyr ikke noe hvor denne personen kommer fra. Vi har følt at dette er samme Gud som vi tilber i Afrika». Både ekklesiologien og informantenes innspill peker på at det multietniske fellesskapet er noe grunnleggende i kirken, gjennom at kristne fra ulike deler av verden har del i den samme Gud. Det er ikke noe minste felles multiplum som holder de troende sammen, men Gud selv er kilden til kirkens enhet (Beckman, 2006, s. 112). For det første kristne fellesskapet var det forståelsen av at Gud i Jesus Kristus var den som samlet dem som gjorde at de kunne kalle seg Guds «ekklesia», eller Guds forsamling (Kariatlis, 2012). Altså blir det i dette perspektivet viktig i et multietnisk og flerkulturelt gudstjenestefellesskap å holde fast på Gud som den som samler sin kirke og som binder sammen. Apostlenes gjerninger 2 (Bibelen, 2011) beskriver at den tidlige kirken konsentrerte seg om bønner, om ordet og om nattverden – alt i fellesskap. Kariatlis poengterer at det var slik fellesskapet ble konkretisert (2012, s. 58-59). Noen av informantene nevner lystenning og nattverden som praksiser som gir opplevelse av fellesskap, blant annet fordi alle kan være med på det. Dessuten nevner nesten alle det å spise sammen. Kanskje er dette uttrykk for og en erfaring av at Gud gjennom disse handlingene binder mennesker sammen og at fellesskapet på denne måten blir konkretisert.

5.2 Krysskulturelt trossfellesskap

En annen grunn for å bygge fellesskap på tvers av kulturer kan synes å være unge med krysskulturell bakgrunn og behovet for fellesskap som rommer dem. En informant beskriver

erfaringer av ikke å bli tatt på alvor med sin krysskulturelle bakgrunn og kjenner til flere som har droppet ut av kirkesammenheng på bakgrunn av det. En fra migrantmenigheten sier: «Jeg var på besøk i en annen kirke som var en blanding [av kulturelle bakgrunner]. Og det var ganske fint å forstå litt mer [av språket]». Mange av informantene deler samtidig erfaringer av at de heller ikke automatisk kjenner seg hjemme i «norske» menigheter. Opplevelsen av skarpe skiller mellom «norske» fellesskap og andre ser flere som en utfordring. Informantenes erfaringer viser at det ikke er noen selvfølge å finne seg til rette i et gudstjenestefellesskap. Samlet sett har de mange erfaringer av at monokulturelle fellesskap, uansett fortegn, ikke rommer deres sammensatte kulturelle tilhørighet. En informant som har funnet sin plass i en multietnisk kirke påpeker at det blir mer og mer behov for den type fellesskap, siden det etter hvert blir flere i befolkningen som har bakgrunn fra ulike kulturer.

Flere informanter påpeker at de trenger kirkefellesskap som næring til sin tro. I lys av koinonia-teologien er dette behovet både meningsfullt og viktig. Det kan knyttes til den tette sammenhengen som finnes mellom fellesskapet med mennesker og fellesskapet med Gud, og som er det som utgjør det kristne fellesskapet (Kariatlis, 2012).

5.2.1 Gjenkjennelse

En tredje begrunnelse for å skape integrerende fellesskap er betydningen av gjenkjennelse. Mange med krysskulturell bakgrunn opplever «å ha en kropp og et utseende som ikke passer til det folk forbinder med det å tilhøre majoritetskulturen» (Salole, 2018, s. 209). Hvordan andre opplever din tilhørighet til fellesskapet preger hvordan du selv opplever den. En av informantene fra en av de «norske» menighetene fortalte at ingen i menigheten opplevde henne som norsk i starten. Dette kan være et utslag av å ha et utseende som mange ikke oppfatter som å være en del av majoritetskulturen. Informanten opplevde det lettere å være i migrantmenigheten, for der skilte hun seg ikke fysisk ut. En informant fra migrantmenigheten forteller fra konfirmasjonsgudstjenesten i Den norske kirke: «Jeg ser alle som er mine gjester. Framfor alt annet, liksom». Informanten beskriver det å skille seg ut og være mer synlig enn alle andre. Informanten beskriver det ikke som noen ønskverdig situasjon. Kanskje opplever disse informantene noe av det Salole beskriver som å være «[o]versynlig, men samtidig usynlig» (2018, s. 214). Poenget er kanskje dette, skildret av en informant fra den multietniske

menigheten: «En blanding av litt forskjellige typer mennesker, hvor flere ting er litt mer normalt, at man ikke skiller seg ut så mye, det kjenner jeg på at jeg trenger». Dette peker mot verdien av kulturelt mangfoldige og etnisk sammensatte fellesskap, hvor det ikke er én eller noen få som skiller seg ut ved sitt utseende eller sine erfaringer knyttet til flere kulturelle tradisjoner, men hvor dette er erfaringer som deles av flere.

5.3 Betydning for brobyggende sosial kapital

En fjerde begrunnelse for å bygge fellesskap på tvers av ulikheter kan synes å være at det bidrar til utvikling av brobyggende sosial kapital. Sosial kapital er sosiale nettverk og den gjensidige tillit som utgår fra det (Putnam, 2000). Brobyggende sosial kapital utvikles gjennom fellesskap som samler folk på tvers av ulikheter (Putnam, 2000).

5.3.1 Fellesskap på tvers

Flere av informantene erfarer at den kristne troen bidrar til fellesskap på tvers av kulturer og etnisitet. Særlig informantene fra de internasjonale og multietniske menighetene trekker dette fram. Dette er andre erfaringer enn det man ofte ser i lokalmiljøer som preges av stort etnisk mangfold, hvor det ofte utvikler seg etniske, kulturelle og religiøse skiller i organisasjonstilhørighet (Ødegård et al., 2014, s. 9-10). Gudstjenestefellesskapene kan på den ene siden bidra til opprettholdelse av religiøse skillelinjer. På den annen side bidrar menighetenes multietniske og flerkulturelle gudstjenestefellesskap til møteplasser på tvers av kulturelle og etniske forskjeller. Der dette skjer blant mennesker som tilhører samme lokalmiljø kan det bidra til at flere får en tilhørighet og identifikasjon med sitt nærmiljø, ifølge Ødegård et al. (2014, s. 10). Dette er betydningsfullt for den sosiale kapitalen. Nettopp sivilsamfunnet spiller en viktig rolle i å lage lokale møteplasser og fellesskap på tvers av skillelinjer (Ødegård et al., 2014), hvor også integrering kan skje (Loga, 2012). En av informantene fra et av de «norske» gudstjenestefellesskapene sier at gjennom sitt engasjement i menigheten «[har] jeg på en måte forstått litt mer resten av Norge». Forståelse av det norske samfunnet kan være en viktig del av en integreringsprosess. Informanten poengterer også at både minoritet og majoritet har mye å lære av hverandre og ser potensialet i flere multietniske fellesskap.

Vi har sett at deltakelse i det norske samfunnet er noe det snakkes om i den internasjonale menigheten og at flere av informantene opplever at gudstjenestefellesskapet bidrar til kunnskap om norsk språk og samfunn. De brobyggende og integrerende sidene ser til en viss grad ut til å være uavhengig av om gudstjenesten skjer på norsk eller engelsk og også noe uavhengig av forholdet mellom andel med minoritetsbakgrunn og andel med majoritetsbakgrunn. Kanskje er det gjennom disse brobyggende sidene at menigheten kan være en «samfunnsbyggende kraft» som Salvesen og Vaagen sier i det norske forordet hos Gray (2022/2023, s. 13-14). De brobyggende sidene kommer særlig fram i de menighetene hvor fellesskapet er kulturelt og etnisk sammensatt. Flere av informantene derfra erfarer at gudstjenestefellesskapene bidrar til integrering i det større samfunnet.

Del 2: «Visjonen må ligge i begge»

Vi har nå sett på grunner for å feire gudstjeneste på tvers av kulturer og betydning av gudstjenestedeltakelse for brobyggende sosial kapital. I denne andre hoveddelen av drøftingen skal vi undersøke faktorer som kan ha betydning for flerkulturelle og multietniske gudstjenestefellesskap. Vi skal også drøfte noen av de vanskelige sidene ved slike fellesskap.

5.4 Praksiser som bygger fellesskap

Flere av informantene trekker fram at vi trenger flere multietniske og flerkulturelle kirker, fordi alle bør ha en kirke i nærheten som de kan gå til. Informantenes vektlegging av dette kan tyde på at ikke alle gudstjenestefellesskapet oppleves som åpne.

5.4.1 Språk

Språk framstår som et viktig tema i informantenes refleksjoner. Å forstå språket i gudstjenesten kobles til å kjenne seg velkommen, som informanten fra den internasjonale menigheten erfarte da han var ny i Norge og kom til en norskspråklig menighet: «Jeg forstår ingenting, og jeg føler meg ikke velkommen». Felles språk er også ofte en del av grunnlaget for å samles i migrantmenigheter (Desta, 2019, s. 14). Informantenes refleksjoner peker mot at det kan

oppleves som en anerkjennelse å delta med sitt eget språk i gudstjenesten. En side ved språkets innhold kobles også til opplevelsen av tilhørighet gjennom å være inkludert i det som snakkes om i for eksempel prekenen. Ikke bare å forstå språket i seg selv, men også hvordan språket brukes kan gi en opplevelse av å være inkludert eller ekskludert. Modéus er opptatt av hvordan språket kan gi rom for den enkelte i gudstjenesten. Han tar til orde for et forståelig og enkelt språk, som ikke trenger å bli banalt. Han gir et eksempel på en bønn: «Gud, ibland gör det så ont» (Modéus, 2006, s. 67). Poenget er at det skal kunne forstås av mange og at mange kan legge seg selv og sine erfaringer inn i det som sies. Samtidig bør det romme store dyp, som denne bønnen gjør (Modéus, 2006, s. 68). Med et slikt språk kan mennesker av ulike bakgrunner og i ulik alder få plass i gudstjenesten, ved at flere føler seg inkludert og kan kjenne seg igjen i ordene som sies.

5.4.2 Gudstjenestens kontekst

Språk som tema har mange sider. Hos noen migrantmenigheter foregår barne- og ungdomssamlingene mest på norsk. Dette synes å bidra til informantenes opplevelse av å bli anerkjent: «Det handler om å anerkjenne (...) Vi er ikke bare én side». Bruk av norsk kan tolkes som et grep for å tilpasse sider ved fellesskapet til de som faktisk går der. Dette er i tråd med Hegstad, som er opptatt av å se på konteksten når man jobber med hvordan gudstjenesten skal se ut (2009, s. 169). Tatt i betraktning mange av migrantmenighetenes ønske om å bringe opprinnelseslandets språk og kultur videre til yngre generasjoner, viser dette samtidig noe av integreringens kostnad.

Flere av informantene løfter fram det å ta menighetens kontekst på alvor, som en fra den flerkulturelt pregede menigheten: «[D]et her er en bydel med mange ulike bakgrunner, ikke sant? Og da må man jo nesten forvente at det kommer folk med ulike bakgrunner». Informanten ser det som naturlig at gudstjenestefellesskapet speiler befolkningen i området og påpeker også at menigheter i større grad må tilpasse seg barna og barnebarna til personer som har innvandret: «Barna må jo også føle at de tilhører et sted. Selv om man har som jeg for eksempel en blanding av veldig norsk kultur ... og jeg bærer fortsatt veldig mye preg av den [andre] kulturen». Igjen ser vi at tilhørighet ikke er noe selvsagt, heller ikke for de som er vokst opp i Norge. Her kan *conviviality*-tenkningen bidra, med sin bevissthet om at «de andre» kommer til å bli værende

(Addy, 2019, s. 164). De som har innvandret og deres barn og barnebarn er del av og kommer til å fortsette å være en del av lokalsamfunnet. Da er ikke gjestfrihet nødvendigvis en nyttig tilnærming, fordi det bygger på tanken om et midlertidig besøk (Addy, 2019, s. 164). Med vissheten om at «de andre» kommer til å bli værende, blir det viktig å finne ut av hvordan vi kan leve sammen. Det blir viktig å arbeide med hvordan gudstjenesten kan være et fellesskap hvor både de som har bodd i Norge i mange generasjoner, og de som selv har flyttet til Norge kan finne tilhørighet, sammen med de som vokser opp i Norge i krysningen mellom flere kulturer. Dette utforskes nærmere videre gjennom drøftingen.

5.4.3 Åpenhet for ulike tradisjoner

Vi har sett at informantene er opptatt av at gudstjenesten må inkludere ulike tradisjoner. Som denne informanten sier, fra en av menighetene med et flerkulturelt preg: «Hvis kirker har som mål å kunne inkludere flere fra andre etniske bakgrunner, så må man på en måte kunne forvente å inkludere deres kulturelle ... hvordan de praktiserer det». Informant sier videre: «Det er jo noe som gjør at folk med flerkulturell bakgrunn kommer hit. Og det tror jeg er noe med det at vi er åpne for noe nytt». Åpenheten for å gjøre ting på nye måter sees som en av årsakene til at mennesker med ulike bakgrunner kommer til menigheten.

Vi har imidlertid sett at informantene har variert erfaring når det gjelder rommet for ulike kulturelle tradisjoner i gudstjenestefellesskapene. Noen av informantenes erfaringer fra ulike menigheter er i tråd med Shanka, som har erfart «liten liturgisk fleksibilitet og kulturell åpenhet for å ta imot kirkelige skatter utenfra» i Den norske kirke (2021, s. 144). Et grunnleggende premiss for en slik åpenhet er respekt for og anerkjennelse av hverandres ulike kulturer og tradisjoner, som flere av informantene er opptatt av: «Det må også komme frem at selv om det er en annen måte, så er det fortsatt riktig». Her er det viktig som også Hegstad påpeker, å være bevisst på at andre kristne feirer den samme gudstjenesten, selv om det ser annerledes ut (2009, s. 169). I *conviviality*-tenkningen er den gjensidige respekten for hverandres ulikheter grunnleggende. Addy kobler dette til å utvikle og fordype relasjoner til hverandre på tvers av ulikheter, blant annet gjennom å dele åndelig liv med hverandre (Addy, 2019, s. 169). Det kan gjøres gjennom å feire gudstjeneste sammen. Addy peker på nødvendigheten av å åpne liturgien for bidrag fra det han omtaler som marginaliserte personer (2019, s. 167). I denne studiens

sammenheng kan det overføres til åpenhet for kulturelle endringer og språklige tilpasninger i liturgien, knyttet til ulike kirke- og kulturtradisjoner. Dette henger også sammen med et av de dypereliggende perspektivene i *conviviality* som handler om gjensidighet (Addy, 2019).

Bønnetradisjon og måten å utøve troen på henger sammen med dype ting i mennesket, slik Beckman sier: «Den som ifrågasætter mitt sätt att be kränker mig som person» (2006, s. 114). En informant som reiser rundt i menigheter og synger, forteller at han føler seg velkommen når det er åpent for at han kan synge sine egne sanger: «Men andre steder vi har besøkt, hvor de tenkte at «de må gjøre det på vår måte», så følte vi at vi ikke kan gå der. Jeg må gå der de aksepterer meg». Informanten knytter det å bli akseptert til rommet for å delta med sitt eget. Betydningen av å bidra med sitt eget kan også være i tråd med det Modéus sier om rommet for den enkelte gudstjenestedeltaker og for Gud til å bli synlige som seg selv (2006). Dette er det som dypest sett kan gjøre gudstjenesten flerkulturell: «När vi får vara oss själva som individer blir gudstjänsten sant mångkulturell» (Modéus, 2006, s. 69). Når noen for eksempel ber, leser, taler eller synger på andre språk enn majoritetsspråket kan flere kjenne seg igjen og det kan åpne rom for den enkelte til å tre fram som seg selv. Dette omfatter ikke bare synlige og framtrepende roller, men dette kan bidra til å synliggjøre at rommet finnes.

Jeg vil trekke fram musikken som et særlig eksempel. Den beskrives som svært viktig av de aller fleste av informantene, som fra den internasjonale menigheten: «Spesielt for sånn afrikansk del, de fleste ser så mye på musikken. (...) Så, kommer jeg til å føle meg bra og sånt». Informanten kobler musikken i gudstjenesten til å kjenne seg bra. En av de andre informantene fra den internasjonale menigheten relaterer også musikken til glede, og savner dette uttrykket i gudstjenesten i mange «norske» kirker. Fleksibilitet og åpenhet for ulike tradisjoner ser ut til å være en nøkkel i å bygge et flerkulturelt og multietnisk fellesskap.

5.5 Sosiale relasjoner: Sammenbindende sosial kapital

5.5.1 Det «like» fellesskapet møter behov

Vi har sett i informantenes beskrivelser at særlig migrantmenighetene møter mange behov når det gjelder sosialt fellesskap. En av mine tidlige antakelser som viste seg å bli utfordret var at migrantmenigheter er av mindre betydning for ungdom og unge voksne som er vokst opp i

Norge. Beskrivelser av å bli sett, føle seg hjemme og som en del av en familie, å ikke skille seg ut, om trygghet, forståelse og trøst fra andre med liknende erfaringer går igjen når informantene beskriver fellesskapet i migrantmenighetene, og til en viss grad også de multietniske og internasjonale menighetene. Dette er en del av den sammenbindende sosiale kapitalen. Støtten i sosiale fellesskap som fungerer sammenbindende er av stor betydning for mange (Putnam, 2000). Den negative opplevelsen av å skille seg ut fysisk og behovet for å være i fellesskap med andre som likner på en selv, også når det gjelder erfaringer, synes hos informantene å være like sterkt hos de som er oppvokst i Norge, som hos de som flyttet til Norge som ungdom. Fellesskap av sammenbindende karakter er særlig betydningsfulle i sammenhenger med stort etnisk og kulturelt mangfold (Ødegård et al., 2014). Det er nærliggende å tro at for personer som i andre sammenhenger opplever å være i mindretall og skille seg ut, så er slike fellesskap særlig viktige.

Sett fra ett perspektiv befinner disse fellesskapene seg nær de nytestamentlige beskrivelser av det tidlige, kristne fellesskapet, hvor de troende kaller hverandre for venner og søsken.¹⁹ Ifølge koinoniateologien er det i den nære sammenhengen mellom relasjonen til Gud og relasjonene mellom mennesker at det kristne fellesskapet kan bli virkelig (Kariatlis, 2012, s. 53-54). Det løfter fram betydningen av fellesskapet mennesker imellom i gudstjenesten.

Fra et kritisk perspektiv kan *conviviality* peke på mer utfordrende sider ved slike og andre typer fellesskap, enten de har minoritets- eller majoritetstilknytning, som «et komfortabelt sted som forsterker deltakernes identitet» (Addy, 2019, s. 163). Nettopp slike fellesskap som møter grunnleggende behov har gjerne også tydelige grenser og står dermed i fare for å bidra til ekskludering (Addy, 2019, s. 163). Dette er også noe av begrunnelsene for å arbeide for multietniske og flerkulturelle fellesskap; for å utvide grensene og bidra til at flere finner tilhørighet.

Samtidig kan det relasjonelle fellesskapet være et savn i andre sammenhenger. Informantene fra menighetene som i hovedsak består av personer med majoritetsbakgrunn synes ikke å erfare så stor grad av sosial tilhørighet i gudstjenestefellesskapet. En av informantene fra menigheten med et flerkulturelt preg påpeker at gudstjenesten i seg selv ikke er nok til å bygge fellesskap: «Hvis man hadde satt av tid til å møtes også utenfor søndager (...) det gjør jo at fellesskapet

¹⁹ Se for eksempel 3 Joh 15 og Rom 1,13 (Bibelen, 2011).

blir bedre, og at folk også føler seg inkludert, folk som er fra en annen kultur, da kanskje de hadde satt mer pris på (...) å komme til den norske kirke». Glas (2006, s. 122) påpeker også at en time hver søndag ikke er nok for å bygge fellesskapet i menigheten. Hun kritiserer Svenska Kyrkan for at frykten for å stenge noen ute fra kirkens «vi» går utover det fellesskapsbyggende arbeidet blant de menneskene som faktisk møtes til gudstjeneste. Hun understreker: «Det måste finnas ett gudstjänstens ‘vi’». Hun er samtidig opptatt av at «detta ‘vi’ måste samtidigt vara så mångfacetterat och öppet att det ger en dragningskraft som drar till sig nya människor» (Glas, 2006, s. 122).

Betydningen av tilhørighet til fellesskap som fungerer sammenbindende kommer tydelig fram i materialet. Kanskje er det også det Glas (2006) etterspør. Samtidig påpeker altså Glas (2006, s. 122) at fellesskapet må være mangfoldig og åpent, slik at det trekker til seg nye mennesker. Vi har sett at sammenbindende fellesskap samtidig kan fungere brobyggende på tvers av kulturtradisjoner og etnisitet. Kanskje kan det være at slike fellesskap på grunn av sitt mangfold ikke i samme grad står i fare for å bli lukket slik som monokulturelle fellesskap, selv om den kristne troen kan virke ekskluderende på noen.

5.5.2 Å være kjent fra et annet perspektiv

En informant forteller hva vedkommende ville savna fra migrantmenigheten: «Folk som likner på deg og som (...) Kjenner familien din også fra et annet perspektiv». Å kjenne familien «fra et annet perspektiv» kan tolkes som å henge sammen med tap av kulturell og sosial kapital, og med det tap av anseelse og andres respekt (Thorbjørnsrud, 2016, s. 79). Mange barn og unge som vokser opp med foreldre som har innvandret erfarer at deres foreldre opplever dette. Salole omtaler dette som tyngden i å «forvalte også sine foreldres annerledeshet» (2018, s. 219). Kanskje ligger dette bak informantens behov for at familien skal være kjent «fra et annet perspektiv». I migrantmenigheten er familien del av et fellesskap av mennesker med samme etniske og kulturelle bakgrunn. Dermed er det grunn til å tro at de scorer høyere på både sosial og kulturell kapital enn i det norske samfunnet ellers. Det kan svare til dype, menneskelige behov for tilhørighet og anerkjennelse, som vi har sett. Dette kan bidra til å forstå betydningen av migrantmenigheter og liknende fellesskap.

5.6 Kirkekultur

5.6.1 Gjensidighet

Flere av informantene er opptatt av at multietniske fellesskap ikke vokser fram av seg selv. Det krever mye av både arbeid og motivasjon. Noen påpeker man må gå ut av det kjente for å bygge noe nytt sammen, som informanten fra den multietniske menigheten: «Du må være komfortabel med å sette din kultur litt tilbake, og ta del i det fellesskapet og den kirkekulturen som er der». Informanten poengterer at «de som har minoritetsbakgrunn har også et ansvar om å komme sammen og få til et samarbeid hvor det skal fungere. (...) For å få til en multikulturell kirke så må det samarbeidet være ganske likeverdig. Visjonen må ligge i begge». Dette er i tråd med den gjensidige forståelsen av integrering som denne studien bygger på. Det ser også ut til å henge sammen med det Shanka etterlyser. Han påpeker at gjensidigheten handler om at alle parter har noe å bringe inn, alle har noe å legge bak seg og alle har noe å bygge videre på. (Shanka, 2021, s. 143). Det kan fort bli skjevt, som en av informantene har erfart: «Vi følte at det ikke var plass for å bygge videre på det vi har, mens vi måtte på en måte legge det litt tilbake». *Conviviality*-perspektivet bidrar gjennom å vektlegge den gjensidige respekten og fordypning av relasjoner på tvers av ulikhet – i et langsiktig perspektiv. Det handler om å snakke sammen i øyehøyde og slik utvikle tillit til hverandre (Addy, 2019). Gjennom å arbeide med gudstjenesten på denne måten, kan det kanskje tre fram noen ting som er felles og som man kan bygge videre på.

Brobyggingen som en av formene for sosial kapital får ikke fram at møtet mellom ulike parter kan skape noe helt nytt. Integreringsbegrepet med den gjensidige tilpasningen til hverandre får derimot fram det aspektet, og NOU 2011: 14 nevner eksplisitt «den nye helheten» (s. 28) som kan bli resultatet. Dette kan være i tråd med det informantene beskriver som en egen «kirkekultur». Integrering etter denne forståelsen innebærer åpenhet for endring hos alle parter og tilsier at gudstjenestefellesskapene må være villige til å la seg forandre i møte med den eller de andre. Det er avgjørende hvis kirkene skal gå mot gjensidig eierskap på tvers av etnisitet, som Shanka tar til orde for (2021, s. 143). Addy påpeker at dette krever mot til å arbeide uten å ha svarene klare og mot til å lytte og reflektere i gjensidige samtaler underveis (2019, s. 167).

5.6.2 Representativitet

Hos både Shanka (2021) og informantene kommer betydningen av representativitet fram:

Til lederstillinger, for eksempel (...) Ikke bare at det er (...) mange norske som er på scenen. Man kan heie fram folk, og ha med inn i menighetsråd, for eksempel. Sette inn folk som har ulike kulturer, ulike bakgrunner, sånn at det blir en veldig variert gruppe, og at ikke alle skal ligne på hverandre og alle kommer fra samme utgangspunkt.

Informanten påpeker verdien i at ledere og personer i andre roller kommer fra forskjellige utgangspunkt og dermed er ulike. Behovet for å «heie fram» tyder på erfaringer av at det ikke kommer av seg selv og at det krever vilje.

5.7 *Når fellesskapet utfordres: «Det er ikke vanlig at de inviterer utlendinger hjem»*

Tittelsitatet kan stå som en illustrasjon på den avstanden mange av informantene beskriver, mellom «det norske og det utenlandske fellesskapet», som en informant uttrykte det. Det gjelder både i gudstjenestetradisjoner og i sosiale relasjoner. En informant sier at det nok kan være ulike syn på multietniske og flerkulturelle fellesskap i menigheten, og at noen kanskje ikke ønsker en endring i den retning.

5.7.1 «Hvorfor skal jeg gå i en norsk kirke?»: Opplevelser av avstand

Tittelen er et sitat fra en informant i migrantmenigheten. Informanten kommenterer at flere ville synes det var rart om vedkommende skulle gått i en «norsk kirke». Det forteller om opplevelser av avstand. Flere av informantene beskriver opplevelser av store forskjeller mellom «norske» kristne og kirker og andre. Noe av det samme tar Shanka opp i sin analyse. Han oppfatter at det er et skille med Den norske kirke i sentrum, mens kristne med bakgrunn fra andre deler av verden blir del av periferien (2021, s. 138). Han mener også at Den norske kirke er preget av sekularismen, i motsetning til kirker i Sør. Dette fører til at kristne med migrantbakgrunn og mange i Den norske kirke har ulike teologiske syn (Shanka, 2021, s. 140-141). Noen av informantene har også erfaringer av at kristne i Norge er sekulariserte. En informant sier: «Jeg

føler at utlendinger har mye sterkere tro enn norske». Det er grunn til å tro at slike erfarte forskjeller kan gjøre veien lengre til å bygge fellesskap sammen.

Når mange av informantene slik skildrer opplevelser av avstand, er det nærliggende å tolke det som erfaringer av selv å være fremmede eller at kirken er fremmed. Dette står i kontrast til det Hegstad løfter fram om at «for kirken skal intet menneskelig og intet menneske være den fremmed» (2009, s. 73). Noen utslag av slik fremmedhet, som kan gå flere veier, kan være informantenes erfaringer av eksotisering og rasisme. Der informantene forteller om rasisme, er det fra menigheter dominert av majoritetsbefolkningen og hvor en svært liten andel har minoritetsbakgrunn. En informant sier at deler av menigheten trolig ikke er vant til å omgås folk av andre etniske og kulturelle bakgrunner. En av informantene som forteller om rasistiske uttalelser i én sammenheng, påpeker at slikt aldri ville skjedd i den menigheten som i større grad er kulturelt og etnisk sammensatt. Erfaringer av rasisme er svært alvorlig i seg selv, og også i lys av *conviviality* og forståelsen av at vi i «den andre» møter Kristus.

Å bli kjent på tvers av forskjeller, blant annet gjennom likeverdig samarbeid, kan ifølge Shanka bidra til å utfordre negative fordommer og holdninger og slik ta oss i retning av å skape et felles «vi» (2021, s. 144-145). Den ene informanten fra en av menighetene preget av majoritetsbefolkningen sier noe liknende: «Å inkludere folk, og ikke sette grenser mellom hverandre (...) Og få[r] et mye bedre forhold til noen som ser annerledes ut eller er annerledes». Informanten tar til orde for at mennesker må møtes for å bedre forholdet til hverandre på tvers av ulikheter. Informanten foreslår at Den norske kirke-menigheten kan invitere andre kristne ledere eller grupper på besøk, som noen av migrantmenighetene, for eksempel for å lede en gudstjeneste. For å «holde et bånd», som informanten sier. Informanten ser ut til å ønske mer kontakt mellom den lokale Den norske kirke-menigheten og migrantmenigheter i området.

5.7.2 Motstemmer som mangler

Fellesskap basert på etnisitet eller språk kan gå glipp av stemmer og synspunkt som utfordrer. En informant sier om de voksnes fellesskap i migrantmenigheten: «det [er] ingen andre der som kan si noe imot det de sier, fordi alle er fra samme sted og tenker helt likt». Informanten ser dette som en negativ side ved fellesskapet. Det virker imidlertid ikke som at informanten ser denne utfordringen hos sin egen unge voksne-generasjon. Det er grunn til å tro at de som er

vokst opp i Norge i større grad deltar på flere arenaer, som skole og fritidsaktiviteter, og slik har kontakt med folk med ulike kulturbakgrunner. Flere av ungdommene fra migrantmenigheten poengterer for eksempel at de snakker norsk overalt ellers. En av informantene fra en av menighetene med størst grad av majoritetsbefolkning løfter fram noe av den samme utfordringen:

Ofte når man ikke får like mye input, da, fra ulike folk, noen bare er med sine egne, at det også kan være med på å på en måte stoppe utvikling. Hvis vi har lyst til å fortsette å kunne være gode mennesker, og praktisere kristendommen så godt vi kan, så er det å høre ulike stemmer, se ulike ansikt, møte nye mennesker en viktig del av det.

Informanten påpeker det viktige i å få innspill fra ulike kanter både for menneskelig utvikling og for praktisering av den kristne tro. Ut fra informantens ulike erfaringer kan det være grunn til å tro at vedkommendes refleksjoner gjelder både monokulturelle «norske» fellesskap og monokulturelle fellesskap med migranttilknytning. Ekklesiologiske perspektiver har vist at Gud som et kjærlighetsfellesskap av tre som samtidig er én er et forbilde for kirken (Kariatlis, 2012, s. 55). Vi kan da også spørre: Hvilket vitnesbyrd er den monokulturelle kirke, uavhengig av kulturell tilhørighet, om dette fellesskapet i den treenige Gud, eller om enheten i Kristus?

Mangel på deltakere som tenker annerledes enn resten av gruppa kan føre til en form for sammenbinding som kan opprettholde avstand til andre grupper. Noen av informantenes beskrivelser kan tyde på trekk av dette i migrantmenigheten. En av informantene derfra kan for eksempel ikke huske sist vedkommende var i en «norsk kirke». Det er nærliggende å tro at behovet for å være en del av et «norsk» gudstjenestefellesskap blir mindre av å være del av et annet menighetsfellesskap. Putnam (2000) beskriver den sammenbindende sosiale kapitalen som å se innover, mens den brobyggende ser utover. Det kan kanskje sammenlignes med å være lukkende eller åpnende. En informant fra en av menighetene med et flerkulturelt preg kommenterer det som svært positivt med en blanding av «etnisk norske» og «utenlandske» barnefamilier i menigheten og søndagsskolen: «Det er jo viktig for jeg tenker hvis det nå er barnefamilier bare fra samme, da blir det igjen lukket på en måte». Dette synliggjør noe av det utfordrende ved fellesskap som samles på basis av lik bakgrunn.

Dette eksemplifiserer en negativ side ved fellesskap av sammenbindende karakter, som kan føre til større avstand til de som ikke er en del av gruppen. Slike hensyn er en del av diskusjonen om

Norges tros- og livssynspolitikk. Her er man bekymret for at trossamfunn basert på minoritetsspråk og -kulturer skal virke isolerende, og at staten skal bidra til dette gjennom for eksempel finansiering (NOU 2013: 1; Loga 2012). Brottveit (2020) fant på den annen side at nesten alle tros- og livssynssamfunnene hadde kontakter utover eget samfunn. Dette gjaldt i aller størst grad de ikke-kristne tros- og livssynssamfunnene. Han fant også at det var migrantmenighetene som i størst grad hadde interreligiøse kontakter. Sammenlignet med utvalget som helhet fant han at migrantsamfunnene var mer utadvendte (Brottveit, 2020, s. 7). Det er ikke rom for å gå nærmere inn på dette her. Men de ulike rapportene viser at det ikke er noen entydig sammenheng mellom migrantmenigheter og integrering i storsamfunnet og i forholdet mellom migrantmenigheter og ulike sider ved sosial kapital.

Når det gjelder sammenbindende fellesskap og avstand til andre utenfor gruppen, så kan noen sider ved det også gjelde monokulturelle majoritetsfellesskap. I et etnisk og kulturelt sammensatt samfunn kan det slå negativt ut for samfunnet som helhet at grupper av majoritetsbefolkningen har liten kontakt med mennesker som har innvandret til Norge eller deres barn. Vi har sett at for at den brobyggende sosiale kapitalen i samfunnet skal vokse frem trengs den gjensidige kontakten på tvers av ulikheter.

5.8 Oppsummering drøfting

Gjennom denne drøftingen har jeg vist at informantenes erfaringer av gudstjenesten som et integrerende fellesskap på tvers av kulturer varierer. Flere av dem med erfaringer fra multietniske og internasjonale gudstjenestefellesskap beskriver at den kristne troen gir fellesskap på tvers av kulturelle skiller. På den annen side har flere av informantene ikke denne erfaringen. For noen henger det sammen med liten erfaring av kristent fellesskap utenfor migrantmenigheten. Andre har erfaringer av å være en liten minoritet i et fellesskap preget av majoritetsbefolkningen og at det ikke er rom for gjensidig tilpasning og fellesskap. Informantenes erfaringer sett i lys av de teoretiske perspektivene gir minst to viktige innsikter til en diakonal gudstjenestep praksis i en flerkulturell kontekst. Det ene er betydningen av gudstjenesten som et relasjonelt fellesskap, behovet for et gudstjenestens «vi». Det andre er betydningen av et likeverdig og gjensidig arbeid med gudstjenesten for at den skal bli en arena for fellesskap på tvers av kulturer.

6 Konklusjon

Problemstillingen for denne studien er følgende: Hvordan erfares gudstjenesten som et integrerende fellesskap på tvers av kulturer, og hvilke innsikter kan dette gi til en diakonal gudstjenestep praksis i en flerkulturell kontekst? Jeg vil her først oppsummere noen mulige svar på studiens forskningsspørsmål, ut fra hva jeg mener at materialet og drøftingen i lys av teori viser. Deretter presenterer jeg konklusjonene på problemstillingen som helhet.

Det første forskningsspørsmålet er dette: Hvilke ekklesiologiske og diakonivitenskapelige grunner kan finnes for å arbeide for gudstjenestefellesskap på tvers av kulturer? Her kommer det fram flere aspekter. Det ene er overbevisningen om at slike fellesskap er Gudvillet. Det andre er erfaringer fra unge med krysskulturell bakgrunn at de trenger slike fellesskap, som rommer deres sammensatte, kulturelle identitet. Den tredje hovedbegrunnelsen er at slike fellesskap kan bidra til brobyggende sosial kapital, noe som er positivt i et samfunnsperspektiv.

Det andre forskningsspørsmålet handler om hva deltakelsen i kristne gudstjenester har å si for utvikling av ulike sider av sosial kapital. Jeg har allerede nevnt at kristne gudstjenestefellesskap på tvers av kulturer kan bidra til brobyggende sosial kapital, det vil si relasjoner, tillit og nettverk på tvers av blant annet kulturelle skiller. Dette gjelder også fellesskap som har engelsk som hovedspråk og som har en stor andel av deltakere med minoritetsbakgrunn. Den brobyggende sosiale kapitalen inkluderer også kunnskap om norsk språk og samfunn, som kan bidra til å styrke noen sider av integreringen i storsamfunnet. Den andre hovedformen for sosial kapital er den sammenbindende. Materialet i denne studien tyder på at det er migrantmenigheten som aller tydeligst bidrar til denne. Fellesskapet i migrantmenigheten er av stor betydning for deltakerne, også for de som er vokst opp i Norge, og bidrar blant annet til trygghet og anerkjennelse. Andre studier viser til en sammenheng mellom sammenbindende og brobyggende sosial kapital, og at disse ikke nødvendigvis står mot hverandre. Den eventuelle sammenhengen mellom de to kapitalformene kommer ikke så tydelig fram i mitt materiale.

Det siste forskningsspørsmålet i studien undersøker dette: Hvilke faktorer er viktige for flerkulturelle og multietniske gudstjenestefellesskap? Her er det flere svar. Et forståelig språk er en vesentlig faktor, sammen med en liturgisk og innholdsmessig fleksibilitet og åpenhet for flere tradisjoner. I tillegg vektlegges betydningen av sosiale relasjoner i gudstjenestefellesskapet. Videre kommer det fram at gjensidig og likeverdig tilpasning til

hverandre i fellesskapet er av stor betydning for å bygge fellesskap på tvers av kultur, etnisitet og språk. Dette er uttrykk for den samme forståelsen av integrering som jeg legger til grunn i denne studien. Representativitet i ulike roller og i lederskapet erfares også som betydningsfullt for tilhørighet til et fellesskap. Materialet viser også at å bygge slike fellesskap krever stor grad av vilje og arbeid fra alle involverte.

Svarene på de ulike forskningsspørsmålene gir samlet sett et grunnlag for å svare på problemstillingen for denne studien: Hvordan erfares gudstjenesten som et integrerende fellesskap på tvers av kulturer, og hvilke innsikter kan dette gi til en diakonal gudstjenestep praksis i en flerkulturell kontekst? Informantenes erfaringer med gudstjenesten i dette perspektivet er ulike. Noen fellesskap oppleves i stor grad som integrerende, noen har elementer av dette og andre fellesskap erfares som lite integrerende når det gjelder ulike kulturer. De gudstjenestefellesskapene som erfares som integrerende på tvers av kulturer består naturlig nok av mennesker med ulike kulturelle og etniske bakgrunner. Dette er imidlertid ikke nok i seg selv. Det må også være rom for fleksibilitet og ulike tradisjoner i utformingen av gudstjenesten, slik at deltakere med ulike kulturelle preferanser og tradisjoner kan delta med sitt eget og slik erfare tilhørighet. Noen av informantene beskriver at fellesskapet i den kristne troen gjør kontakten på tvers av andre ulikheter lettere. Andre har ikke denne erfaringen. Materialet tyder på at de som er nesten alene om å ha minoritetsbakgrunn, i et fellesskap preget av majoritetsbefolkningen, i mye mindre grad enn andre erfarer at den kristne troen er noe som binder sammen. Flere erfarer at forskjellene er større enn det som er felles. Dette gjelder blant annet stil og tradisjon i gudstjenesten, og forventninger til de sosiale relasjonene og fellesskapet. Det å skille seg ut ved sitt fysiske utseende beskrives også som en vanskelig side av flere. Noen har erfaringer av rasisme knyttet til dette. Tilhørighet til slike fellesskap kan allikevel oppleves som en fordel når det gjelder integrering i majoritetssamfunnet, blant annet med tanke på språk og kunnskap om storsamfunnet.

Når det gjelder hvilke innsikter dette kan gi til en diakonal gudstjenestep praksis i en flerkulturell kontekst kan det handle om å anerkjenne verdien og betydningen av migrantmenighetene. I praksis kan utleie av lokaler til ulike migrantfellesskap, som mange menigheter i Den norske kirke gjør i dag, være en måte å vise denne anerkjennelsen på.

En annen innsikt denne studien gir er at det finnes gode grunner til å arbeide for gudstjenestefellesskap som består av mennesker med ulik kulturbakgrunn, etnisitet og språklige preferanser. En grunn er at slike fellesskap kan bidra til den brobyggende sosiale kapitalen, som er så viktig for både lokalsamfunn og storsamfunn. Dette kan bidra også til integrering og inkludering i samfunnet for øvrig. Samtidig har vi sett flere erfaringer av og eksempler på hvordan fellesskapet på tvers utfordres og at avstanden for noen oppleves stor. Dette utfordrer det relasjonelle perspektivet i gudstjenesten. Materialet og drøftingen viser betydningen av de sosiale relasjonene og av å bygge gudstjenestens «vi».

Fellesskap på tvers av kulturer kan være av særlig betydning for unge med en krysskulturell bakgrunn, for deres tilhørighet og tro. Kanskje oppsummerer denne informantens utsagn mye av behovet: «En blanding av litt forskjellige typer mennesker, hvor flere ting er litt mer normalt, at man ikke skiller seg ut så mye, det kjenner jeg på at jeg trenger». Samtidig viser materialet tydelig at slike fellesskap ikke vokser fram av seg selv. En annen innsikt er dermed at det krever et målrettet engasjement og et gjensidig, representativt og likeverdig samarbeid mellom ulike parter. Det kan for eksempel være migrantmenigheter og menigheter i Den norske kirke eller andre som samarbeider om gudstjenester eller om arbeid for barn og unge. Eller det kan skje innenfor den enkelte menighet. Det kan i praksis handle om at mennesker på tvers av kulturbakgrunn, etnisitet og språklig preferanse involverer seg i et gjensidig og målrettet arbeid for å bli et mer flerkulturelt og multietnisk fellesskap. Det forutsetter at regler og retningslinjer tillater endringer i for eksempel liturgien og at fellesskapet er åpent for endringer.

Conviviality-perspektivet bidrar med innsikter om betydningen av å fordype relasjoner til hverandre i lokalsamfunnet og i gudstjenestefellesskapene på tvers av skiller – bygget på en dyp respekt for hverandre og hverandres forskjeller. Dypest sett kan vi slik møte Kristus.

7 Litteratur

- Addy, T. (2013). *Liv i mangfoldig fellesskap: Om å fornye diakonien i europeiske lokalsamfunn* (K. H. Hovland, Overs.). Den norske kirke og Kirkens Bymisjon. (Opprinnelig utgitt 2013, Det lutherske verdensforbund).
- Addy, T. (2019). Seeking Conviviality: A New Core Concept for the Diaconal Church. I S. Dietrich, K. Jørgensen, K. K. Korslien & K. Nordstokke (Red.), *The Diaconal Church* (s. 158-170). Regnum Books.
- Anker, T. (2020). *Analyse i praksis: En håndbok for masterstudenter*. Cappelen Damm Akademisk.
- Aschim, A., Hovdelien, O. & Sødal, H. K. (Red.). (2016). *Kristne migranter i Norden*. Portal Akademisk.
- Bangstad, S. (2019). *DNK-menigheters møte med kristne migranter*. (KIFO Rapport 2019:3). Institutt for kirke-, religions- og livssynsforskning. https://www.kifo.no/wp-content/uploads/2020/03/Migrantmen_rapport-002.pdf
- Bangstad, S. & Døving, C. A. (2023). *Hva er rasisme?* (2. utg.). Universitetsforlaget.
- Bauböck, R. (Red.). (2006). *Migration and Citizenship: Legal Status, Rights and Political Participation*. Amsterdam University Press.
- Beckman, N. E. (2006). Gemenskap, auktoritet og självbild. I X. von Börtzell & P. Parenmalm (Red.), *Lika olika som andra: Röster om mångfald i gudstjänst* (s. 107-117). Svenska Kyrkan.
- Bibelen* (2011). Bibelselskapet.
- Brottveit, Å. (2020). *Bidrar trosmangfoldet til «parallellsamfunn»?»: En undersøkelse av tros- og livssynssamfunnene i Oslo* (KIFO Rapport 2020: 1). KIFO, Institutt for kirke-, religions- og livssynsforskning. https://www.kifo.no/wp-content/uploads/2020/02/STL_rapport_endelig.pdf

- Brunvoll, A. & Sannes, K. O. (2017). *Den norske kirkes bekjennelsesskrifter. Vedkjenningskriftene til Den norske kyrkja*. Lunde Forlag.
- Den norske kirke (2020a). *Kristne migranter* (KR 16/21). Kirkerådet. https://www.kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkeradet/2021/januar/kr_16_0_21_kristne%20migranter.pdf
- Den norske kirke (2020b). *Plan for diakoni*. https://www.kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/samfunnsansvar/diakoni/plan-for-diakoni_rev2020.pdf
- Den norske kirke (2021). *Kristne migranter – handlingsplan for Kirkerådet* (KR 35/21). Kirkerådet. https://www.kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkeradet/2021/mars/kr_35_0_21_kristne%20migranter%20-%20nasjonal%20handlingsplan.pdf
- Den norske kirke (2022). *Åtte kjennetegn for Den norske kirke i møte med et flerkulturelt samfunn*. Kirkerådet. <https://ressursbanken.kirken.no/nb-NO/2022/8-kjennetegn-for-dnk-i-mote-med-et-flerkulturelt-samfunn/#na>
- Destå, L. (2019): *Faglig rapport om migrantmenigheter*. Flerkulturelt kirkelig nettverk i Norge Kristne Råd. <https://www.tf.uio.no/forskning/forskergrupper/interreligios/fagrapporter/fagrapport-lemma-desta.pdf>
- Det Norske Baptistsamfunn. (u.å.). *Strategisk arbeid 2018-2022*. Hentet 11.august 2023 fra <https://baptist.no/om-oss/strategi>
- Dietrich, S. (Red.). (2015). *Folkekirke nå*. Verbum Akademisk Forlag.
- Eriksen, S. S., Haug, K. S., Hatleskog, A. B., Ryndyk, O. & Ludwig, F. (2023). «*I min Fars hus er det mange rom*»: *Kristne migranter i møte med Den norske kirke* (VID Rapport 2023 / 8). VID vitenskapelige høyskole. <https://ressursbanken.kirken.no/globalassets/ressursbanken/global%20kirke/sammen/rapport%20kristne%20migranter%20i%20m%C3%B8te%20med%20den%20norske%20kirke%20050623.pdf>

- Everett, E. L. & Furseth, I. (2012). *Masteroppgaven: Hvordan begynne – og fullføre* (2. utg.). Universitetsforlaget.
- Glas, K. (2006). En hel del – Att skapa och fördjupa relationerna i og kring gudstjänsten. I X. von Börtzell & P. Parenmalm (Red.), *Lika olika som andra: Röster om mångfald i gudstjänst* (s. 119-128). Svenska Kyrkan.
- Gray, D. L. (2023). *Fargebenådet: Fleretniske fellesskap inspirert av bibelens budskap og de første kristnes erfaring.* (I. L. Salvesen & S. Vaagen, Overs.). Hermon Forlag. (Opprinnelig utgitt 2022).
- Hagelund, A. & Loga, J. (2009). *Frivillighet, innvandring, integrasjon: En kunnskapsoversikt* (Rapport 2009:1). Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/bitstream/handle/11250/177672/VR_2009_1_web.pdf?sequence=3&isAllowed=y
- Halkier, B. (2016). *Fokusgrupper* (3. utg.). Samfundslitteratur.
- Haug, K. S. & Eriksen, S. S. (2021). *En kartlegging av forskning på kristne migrantmenigheter og kristne migranter i Norge: En rapport for Kirkerådet.* VID vitenskapelige høgskole.
<https://ressursbanken.kirken.no/contentassets/17f88543eece4d1eb5ad846304f30c26/en%20kartlegging%20av%20forskning%20pa%20kristne%20migrantmenigheter%20og%20kristne%20migranter%20i%20norge%20-%20en%20rapport%20for%20kirkeradet%202021.pdf>
- Hegstad, H. (1996). *Folkekirke og trosfellesskap: Et kirkesosiologisk og ekklesiologisk grunnproblem belyst gjennom en undersøkelse av tre norske lokalmenigheter.* Tapir Forlag.
- Hegstad, H. (2003). Hva er menighetsutvikling, og hvorfor behøves det? *Halvårsskrift for praktisk teologi*, 20(1), 4-9. <https://mfopen.mf.no/mf-xmlui/bitstream/handle/11250/2978841/hpt-1-2003.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Hegstad, H. (2009). *Den virkelige kirke: Bidrag til ekklesiologien.* Tapir Akademisk Forlag.

- Holmberg, A. (2019). *Kyrka i nytt landskap: En studie av levd ekklesiologi i Svenska Kyrkan*. Artos Academic.
- Hovdelien, O. (2016). En verdenskirke i miniatyr: Ordenssøstre, prester og kirkelig ansatte om Den katolske kirke i Norge som migrantkirke. I A. Aschim, O. Hovdelien & H. K. Sødal (Red.), *Kristne migranter i Norden* (s. 87-101). Portal Akademisk.
- Ivarsflaten, E. & Strømsnes, K. (2011). Etnisk mangfold, økonomisk ulikhet og sosial kapital. I D. Wollebæk & S. B. Seggaard (Red.), *Sosial kapital i Norge* (s. 205-224). Cappelen Damm Akademisk.
- Jacobsen, C. M. (2002). *Tilhørighetens mange former: Unge muslimer i Norge*. Pax Forlag.
- Johannessen, A., Tufte, P. A. & Christoffersen, L. (2021). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* (6.utg.). Abstrakt forlag.
- Johannessen, L. E. F., Rafoss, T. W. & Rasmussen, E. B. (2018). *Hvordan bruke teori? Nyttige verktøy i kvalitativ analyse*. Universitetsforlaget.
- Kariatlis, P. (2012). Affirming Koinonia Ecclesiology: An Orthodox Prospective. *Phronema*, 27(1), 51-66.
https://sagotc.edu.au/sites/default/files/files/kariatlis/Affirming_Koinonia_Ecclesiology.pdf
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju* (T. M. Anderssen & J. Rygge, Overs. 3.utg.). Gyldendal akademisk. (Opprinnelig utgitt 2009).
- Larsen, M. M. & Mjølset, M. (2021, 10. september). Slår alarm om norskfødte med innvanderforeldre: - Menigheter er i ferd med å miste en generasjon. *Vårt Land*.
<https://www.vl.no/religion/kirke/2021/09/10/slar-alarm-om-norskfodte-med-innvanderforeldre-menigheter-er-i-ferd-med-a-miste-en-generasjon/>
- Ljunggren, J. (Red.). (2017). *Oslo: Ulikhetenes by*. Cappelen Damm Akademisk.
- Loga, J. (2012). *Trossamfunn, innvandring, integrasjon. En kunnskapsoversikt* (Rapport 2012:3). Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.

https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmllui/bitstream/handle/11250/2445369/VR_2012_3_web.pdf?sequence=2&isAllowed=y

Modéus, M. (2006). Den kompliserte enkelheten. I X. von Börtzell & P. Parenmalm (Red.), *Lika ulike som andra: Röster om mangfold i gudstjenst* (s. 59-70). Svenska Kyrkan.

[NESH]. Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (2021, 16. desember). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora*.

De nasjonale forskningsetiske komiteene.
<https://www.forskningsetikk.no/retningslinjer/hum-sam/forskningsetiske-retningslinjer-for-samfunnsvitenskap-og-humaniora/>

NOU 2011: 14. (2011). *Bedre integrering: Mål, strategier, tiltak*. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2011-14/id647388/?ch=1>.

NOU 2013: 1. (2013). *Det livssyns åpne samfunn: En helhetlig tros- og livssyns politikk*. Kulturdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2013-1/id711212/?ch=1>

Oslo kommune (u.å.). *Befolkningens landbakgrunn*. Hentet 2. august 2023 fra <https://www.oslo.kommune.no/statistikk/befolkning/landbakgrunn/>

Pew Research Center (2012, 8. mars). *Table: Estimated Number of Immigrants by Religious Affiliation*. <https://www.pewresearch.org/religion/2012/03/08/table-estimated-number-of-immigrants-by-religious-affiliation/>

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.

Putnam, R. D. (2007). E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century. The 2006 Johan Skytte Prize Lecture. *Scandinavian Political Studies*, 30(2), 137-174.

- Salole, L. (2018). *Identitet og tilhørighet: Om ressurser og dilemmaer i en krysskulturell oppvekst* (2. utg.). Gyldendal Norsk Forlag.
- Shanka, Y. M. (2021). Veien fra mistenkeliggjøring til tillitsfullt mangfold: Den norske kirke i Groruddalen. *Kirke og Kultur*, 126(2), 137-145. DOI: 10.18261/issn.1504-3002-2021-02-04.
- Statistisk Sentralbyrå. (2019, 24.mars). *Slik definerer SSB innvandrere*. <https://www.ssb.no/befolkning/innvandrere/artikler/slik-definerer-ssb-innvandrere>
- Statistisk Sentralbyrå. (2023, 7.mars). *Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre*. <https://www.ssb.no/befolkning/innvandrere/statistikk/innvandrere-og-norskfodte-med-innvandrerforeldre>
- Synnes, R. M. (2012). *Kristne migrantmenigheter i Oslo* (KIFO Rapport 2012: 1). KIFO Stiftelsen Kirkeforskning. https://www.kifo.no/wp-content/uploads/2012/09/Migrantmenigheter-i-Oslo_-KIFO-Rapport-2012_2.pdf
- Synnes, R. M. (2019). *Ungdom i migrantmenigheter: En studie av forhandlinger om religion, etnisitet og kjønn*. [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Agder.
- Synnes, R. M. (2021). Religionen og etnisitets betydning for minoritetsungdom. *Tidsskrift for Religionslærerforeningen i Norge* 33(1), 18-27. https://www.religion.no/files/ugd/6972da_9692d39c0d6c423eadeb206986145e5a.pdf
- Sætermo, T. F., Gullikstad, B. & Kristensen, G. K. (2021). Å studere fortellinger om integrering i en lokalsamfunnskontekst: en introduksjon til et komplekst forskningsfelt. I B. Gullikstad, G. K. Kristensen & T. F. Sætermo (Red.), *Fortellinger om integrering i norske lokalsamfunn* (s. 11-39). Universitetsforlaget.
- Sørensen, V. B. (2019, 8. april). *Hva er greia med n-ordet?* Antirasistisk senter. <https://antirasistisk.no/hva-er-greia-med-n-ordet/>
- Thagaard, T. (2018). *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitative metoder* (5.utg.). Fagbokforlaget.

Thorbjørnsrud, B. (2016). Den ortodokse Kirke i Norge: Nasjonalisme, transnasjonalisme og universalisme. I A. Aschim, O. Hovdelien & H. K. Sødal (Red.), *Kristne migranter i Norden* (s. 68-86). Portal Akademisk.

Vujanović, Z. (2020). *The Development of the Concept of Koinonia in Faith and Order and the Orthodox Contributions to it*. [Masteroppgave, Universitetet i Genève, Sveits]. https://www.academia.edu/43376163/The_Development_of_the_Concept_of_Koinonia_in_Faith_and_Order_and_the_Orthodox_Contributions_to_it

Wollebæk, D. & Seggaard, S. B. (2011). Sosial kapital i Norge: Oljen i maskineriet? I D. Wollebæk & S. B. Seggaard (Red.), *Sosial kapital i Norge* (s. 11-23). Cappelen Damm Akademisk.

Ødegård, G., Loga, J., Steen-Johnsen, K. & Ravneberg, B. (2014). *Felleskap og forskjellighet*. Abstrakt forlag.

8 Vedlegg

8.1 Vedlegg 1, Intervjuguide

Først:

- Alder, (kjønn,)
- Født i Norge? Eller hvor er du født? Alder ved ankomst?
- Hvor kommer foreldrene dine fra?

Bakgrunn

1. Deltar du jevnlig i gudstjeneste i en kristen menighet nå? Hvilken kirke/menighet?
 - a. Hvordan kom du i kontakt med denne menigheten?
2. Har du gått regelmessig til gudstjeneste/vært aktiv i en menighet som barn/ungdom?
Hvis i Norge: Hva slags kirke/menighet?
 - a. Evt: Hvordan kom du i kontakt med den?

Hvis aktiv i gudstjeneste/menighet både før og nå: Trekk inn hele bredden av erfaringer.

3. Kan du beskrive en vanlig gudstjeneste?
4. Deltakerne i gudstjenesten: Bor de stort sett i nærområdet? Eller spredt over hele byen?

Gudstjenesten som fellesskap på tvers av kulturer

5. Kommer det folk med ulik kulturell/språklig/etnisk bakgrunn til gudstjenesten?

- a. Hvilke land/bakgrunner? Noen som er i flertall?
 - b. Hvor lenge har det vært sånn?
 - c. Er det noe menigheten har jobbet bevisst med?
 - d. Hvordan preger det gudstjenesten? Blir det synlig/kommer det fram i hvordan gudstjenesten er utformet?
 - e. Hvis nei: Hva kan menigheten gjøre med det?
6. Hvilke(t) språk brukes i gudstjenesten? Forstår alle det? Oversettelse?
- a. Er språk noe tema i menigheten, hvilket språk som skal brukes i gudstjenesten og andre sammenhenger? Vet du om det har vært det samme hele tida?
7. Finnes det elementer i gudstjenesten som du opplever er ekskluderende mtp ulike språk- og kulturbakgrunner?
8. Finnes det elementer som du opplever ekstra inkluderende?
9. Er det fokus på at fellesskapet består av mennesker med ulike etniske og kulturelle bakgrunner? Hvordan?
10. Er det noen deler av gudstjenesten som får deg til å føle deg mer eller mindre som en del av fellesskapet?
11. Hva tenker du er det som binder gudstjenestedeltakerne her sammen?
(Lokal/geografisk tilhørighet, felles språk, felles kultur, felles tro? Annet?)
12. Opplever du at din deltakelse i gudstjenesten gir deg fellesskap med mennesker med annen kulturell bakgrunn?
13. I det sosiale fellesskapet, f eks kirkekaffen og når folk møtes utenom organiserte samlinger i menigheten: går det på tvers av kulturelle bakgrunner? Eller samler man seg etter de som likner hverandre? Hvilke(t) språk brukes mest i sosiale sammenhenger?

14. Tenker du at menigheter generelt/gudstjenesten i din menighet bør jobbe (mer) for å være fellesskap på tvers av kulturer og språk? Er det mulig? Hva må til?
15. Opplever du at den kristne tro er noe som binder deg sammen med andre kristne, på tvers av kulturer og språk? Utdype.
16. Bidrar din deltakelse i gudstjenesten/menigheten til at du får relasjoner til andre kristne, som ikke er del av din menighet?
17. Hvorfor tror du at en del kristne med migrantbakgrunn velger å gå i en migrantmenighet, framfor den lokale/nærmeste kirken?
 - a. Hva tror du skal til for at flere velger å gå i en norskspråklig menighet?
18. (Har din menighet noe samarbeid med andre menigheter? Hvilke menigheter og hvilke arrangement?)

Menighet/gudstjeneste og identitet

19. Noen ungdom/unge voksne som er født og oppvokst i Norge med foreldre som har innvandret kan oppleve at de ikke passer inn, verken i migrantmenigheten (hvor de kanskje er vokst opp) eller i en tradisjonell, norsktalende menighet. Noen opplever at de enten må legge bort sin «norske» del, eller den delen som er knyttet til foreldrenes etnisitet.
 - a. Har du noen erfaringer av det? Fortell!
 - b. Hvis ja: Hvordan løste/løser du det?
 - c. Hvis ikke: Kan du forstå det? Hvorfor tror du noen opplever det sånn?
 - d. Hva kan din menighet og andre menigheter gjøre for å møte disse ungdommene og unge voksne?
20. Opplever du at du kan være deg selv, men din kulturelle og etniske identitet, i gudstjenesten i din menighet?

- a. Tror du at du kunne vært deg selv, med din kulturelle identitet, i en menighet som bruker dine foreldres språk/kirketradisjon? Hvorfor/ikke?
- b. Tror du at du kunne vært deg selv, med din kulturelle identitet, i en tradisjonell, norskspråklig menighet? Hvorfor/ikke?
- c. Hvis du har erfaring fra ulike menigheter i Norge: Ulike erfaringer av om du kan være deg selv med din kulturelle identitet?

Gudstjenesten og lokalsamfunnet/storsamfunnet

21. Bidrar din deltakelse i gudstjenesten til å styrke eller svekke din tilknytning til ditt lokalmiljø? Og til det norske samfunn?
 - a. Fører det til kontakt/relasjoner til enkeltpersoner/organisasjoner som ikke er del av menigheten?
22. Kan lokale kirker/menigheter bidra til integrering i lokalsamfunn, mtp mennesker med ulike kulturer/språk/etnisitet? Hvordan?
23. Den kristne tro er felles på tvers av mange ulike kulturer. Tenker du at det gir kirken et spesielt samfunnsansvar? F eks for å bygge fellesskap på tvers av kulturer i lokalsamfunnene?

Siste spørsmål:

24. Er det et mål å være/bli flerkulturelle/multietniske kirker? Hvorfor?

Til slutt:

Er det noe mer du vil si? Noe som ikke er blitt dekket av mine spørsmål? Noe jeg burde spurt om?

Tusen takk for at du var med!!

8.2 Vedlegg 2, Godkjenning fra Sikt

Meldeskjema / [Gudstjenesten som integrerende fellesskap på tvers av kulturer](#) / Vurdering

Vurdering av behandling av personopplysninger

Referansenummer
132468

Vurderingstype
Standard

Dato
06.02.2023

Tittel
Gudstjenesten som integrerende fellesskap på tvers av kulturer

Behandlingsansvarlig institusjon
MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn

Prosjektansvarlig
Sturla Johan Stålsett

Student
[REDACTED]

Prosjektperiode
23.01.2023 - 15.08.2023

Kategorier personopplysninger
Alminnelige
Særlige

Lovlig grunnlag
Samtykke (Personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a)
Uttrykkelig samtykke (Personvernforordningen art. 9 nr. 2 bokstav a)

Behandlingen av personopplysningene er lovlig så fremt den gjennomføres som oppgitt i meldeskjemaet. Det lovlige grunnlaget gjelder til 15.08.2023.

[Meldeskjema](#)

Kommentar
DEL PROSJEKTET MED PROSJEKTANSVARLIG
Du må dele prosjektet med prosjektansvarlig. Velg "Del prosjekt" øverst i meldeskjemaet.
Hvis prosjektansvarlig ikke godtar invitasjonen innen én uke, må du sende en ny invitasjon.

OM VURDERINGEN
Sikt har en avtale med institusjonen du forsker eller studerer ved. Denne avtalen innebærer at vi skal gi deg råd slik at behandlingen av personopplysninger i prosjektet ditt er lovlig etter personvernregelverket.

TYPE PERSONOPPLYSNINGER
Prosjektet vil behandle alminnelige personopplysninger og særlige kategorier av personopplysninger om etnisk opprinnelse og religion.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER
Vi har vurdert at du har lovlig grunnlag til å behandle personopplysningene, men husk at det er institusjonen du er ansatt/student ved som avgjør hvilke databehandlere du kan bruke og hvordan du må lagre og sikre data i ditt prosjekt. Husk å bruke leverandører som din institusjon har avtale med (f.eks. ved skylagring, nettspørreskjema, videosamtale el.)

Personverntjenester legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32).

MELD VESENTLIGE ENDRINGER
Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til oss ved å oppdatere meldeskjemaet. Se våre nettsider om hvilke endringer du må melde: <https://sikt.no/melde-endringer-i-meldeskjema>

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

Vi vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

8.3 Vedlegg 3, Informasjonsskriv og samtykkeerklæring

Vil du delta i forskningsprosjektet

” Gudstjenesten som integrerende og inkluderende fellesskap på tvers av kulturer”?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å undersøke hvordan gudstjenesten i kristne menigheter erfarer som en arena for integrerende og inkluderende fellesskap på tvers av kulturer. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Prosjektet er en masteroppgave som en del av master i diakoni ved MF vitenskapelig høyskole og VID. Formålet med prosjektet er å undersøke følgende problemstilling: «Unge voksne som er oppvokst i Norge, med foreldre som har innvandret: Hvordan erfarer de gudstjenesten som en arena for integrerende og inkluderende fellesskap på tvers av kulturer?»

Mange som har innvandret til Norge og norskfødte barn og unge med foreldre som har innvandret har en kristen bakgrunn. KIFO-rapporten «DNK-menigheters møte med kristne migranter» påpeker at en svært liten andel av disse er del av menigheter i Den norske kirke. Noen er med i ulike frikirker med norskspråklig utgangspunkt. Mange er del av menigheter hvor de fleste deltakerne og gjerne også grunnleggerne har innvandrerbakgrunn, ofte kalt migrantmenigheter.

Manglende menighetsfellesskap og gudstjenestefeiring på tvers av kulturer og språk kan bli sårbart når det kommer til barn og ungdom som vokser opp i Norge, med foreldre som har innvandret. Flere av disse erfarer at det er vanskelig å finne tilhørighet noe sted hvor de kan være med hele seg, både i migrantmenigheter og i tradisjonelle, norskspråklige menigheter. Se for eksempel intervju med Shalome Croos i Vårt Land 10.09.2021: «Slår alarm om norskfødte

med innvandrereforeldre: - Menigheter er i ferd med å miste en generasjon». De siste årene har det vært et forsterket fokus i Den norske kirke på forholdet til kristne migranter og migrantmenigheter.

I dette prosjektet vil jeg se på informantenes erfaringer av gudstjenesten som en arena for integrerende og inkluderende fellesskap på tvers av kulturer. Hva er deres erfaringer med gudstjeneste/menighet og ulike språk og kulturer? Hva i og med gudstjenesten fungerer gjensidig integrerende og inkluderende og ikke? Hva er limet i gudstjenestefellesskapene; felles tro, felles kultur, språk og tradisjon, felles lokalmiljø, eller annet? Kan den kristne tro og tilhørighet fungere sammenbindende på tvers av kulturelle forskjeller? Hva er deres erfaringer med å kunne være seg selv i menigheten/gudstjenesten, med sammensatt kulturell/krysskulturell tilhørighet? Deltakelse i gudstjenesten/menigheten: Fører det til tilknytning til andre i menigheten, til mennesker med en annen kulturell bakgrunn, til mennesker utenfor menigheten?

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

MF vitenskapelig høyskole er ansvarlig for prosjektet. Professor i diakoni, religion og samfunn Sturla Johan Stålsett er veileder. Diakonistudent vil gjennomføre intervjuene og bruke det innsamlede materialet i sin masteroppgave.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Studenten ønsker å intervju deg fordi du deltar jevnlig i en kristen menighet/gudstjeneste, og du er selv oppvokst i Norge med foreldre som har innvandret til Norge.

Hva innebærer det for deg å delta?

Hvis du velger å delta i prosjektet, innebærer det at du vil bli intervjuet av studenten. Du vil bli kontaktet av studenten for å avtale tid og sted for intervju. Intervjuet vil inneholde 15-20

spørsmål og vare i ca 45-60 minutter. Spørsmålene vil handle om dine erfaringer med gudstjenesten i din menighet, og om muligheter og utfordringer som du ser for gudstjenesten som et flerkulturelt fellesskap. En analog båndopptaker vil bli brukt for å ta opptak av intervjuet. Opptaket vil legges inn på et kryptert område på studentens pc i etterkant. Eventuelle skriftlige notater fra intervjuet vil legges inn på kryptert minnepinne som vil bli oppbevart innelåst når den ikke er i bruk.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle dine personopplysninger vil da bli slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket. Det vil kun være student og veileder som har tilgang til dine personopplysninger og som kan knytte det til datamaterialet som samles inn. For å være sikker på at ingen uvedkommende får tilgang til personopplysningene vil vi erstatte navnet og kontaktopplysningene dine med en kode som lagres på en egen navneliste. Denne navnelisten holdes adskilt fra resten av datamaterialet. Navnelisten vil oppbevares på en kryptert minnepinne som låses inn når den ikke er i bruk.

Hva skjer med personopplysningene dine når forskningsprosjektet avsluttes?

Prosjektet vil etter planen avsluttes senest 15.august. Etter prosjektslutt vil datamaterialet med dine personopplysninger slettes.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra MF vitenskapelig høyskole har Sikt – Kunnskapssektorens tjenesteleverandørs personverntjenester vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke opplysninger vi behandler om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene
- å få rettet opplysninger om deg som er feil eller misvisende
- å få slettet personopplysninger om deg
- å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å vite mer om eller benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- MF vitenskapelig høyskole ved professor Sturla Johan Stålsett, tlf. 22590634 eller epost: Sturla.Stalsett@mf.no, eller student
- Vårt personvernombud: personvern@mf.no.

Hvis du har spørsmål knyttet til vurderingen av prosjektet som er gjort av Sikts personverntjenester ta kontakt på:

- Epost: personverntjenester@sikt.no, eller telefon: 53 21 15 00.

Med vennlig hilsen

Sturla Johan Stålsett

(Forsker/veileder)

(Student)

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet «Gudstjenesten som integrerende fellesskap på tvers av kulturer», og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

å delta i intervju

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet.

(Signert av prosjektdeltaker, dato)